

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ ความสามารถและทักษะดั้งเดิมของประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านที่ได้รับการถ่ายทอด สืบต่อกันมาและทำให้คนในชุมชนมีความผูกพันกันเหมือนเครือญาติอย่างเหนียวแน่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งสำคัญที่มีคุณค่าควรได้รับการอนุรักษ์และถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลัง ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีวัฒนธรรมอันดีงามและมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่ามากมายในหลากหลายด้าน(รัชฎาพร เกตานนท์ แนวแห่งธรรม,2560)

รัฐบาลให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพของชาติมาอย่างยาวนาน โดยกำหนดเป็นแผนยุทธศาสตร์ระดับชาติแล้ว 2 ฉบับ เพื่อขับเคลื่อนให้การแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือก เป็นระบบบริการหลักของประเทศ คู่ขนานไปกับการแพทย์แผนปัจจุบัน และได้กำหนดเรื่องการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการพัฒนาภูมิปัญญาด้านแพทย์แผนไทยให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในมาตรา 55 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2559 ทั้งยังมีการร่างแผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพรไทยฉบับที่ 1 พ.ศ.2560-2564 ขึ้น ซึ่งประกอบด้วย 4 ยุทธศาสตร์ มีเป้าหมายเพื่อกำหนดนโยบายและมาตรการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาสมุนไพรไทยที่เป็นระบบ มีความยั่งยืน มีการวิจัยพัฒนาให้เป็นที่ยอมรับ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ลดการใช้และนำเข้ายาแผนปัจจุบันจากต่างประเทศ และเพื่อเป็นเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบสุขภาพในชุมชนด้านการส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรคด้วยภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านและหมอพื้นบ้านให้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน แผนยุทธศาสตร์นี้จึงมีนโยบายเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายหมอพื้นบ้าน และพัฒนาระบบสุขภาพประชาชน ซึ่งมาตรการนี้ประกอบด้วย 5 แผนงาน คือ 1. ให้มีการจัดระบบดูแลกลุ่มเป้าหมายพิเศษ เช่น อัมพฤกษ์อัมพาตผู้สูงอายุและหญิงหลังคลอด 2. ส่งเสริม อนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านและสมุนไพรท้องถิ่นและบทบาทหมอพื้นบ้าน โดยสำรวจรวบรวมองค์ความรู้และส่งเสริมการใช้สมุนไพรในชุมชนเพื่อส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรค 3. สนับสนุน พัฒนาเครือข่ายชมรมหมอพื้นบ้าน/อสม./แพทย์แผนไทยในชุมชนให้เข้มแข็ง 4. ประสานงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อพัฒนาระบบสุขภาพประชาชน 5. ส่งเสริมการใช้สมุนไพรที่เกี่ยวข้องในกระบวนการผลิตสัตว์และสัตว์เลี้ยงในชุมชน(แผนแม่บทแห่งชาติ ว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพรไทย ฉบับที่ 1 พ.ศ.2560-2564)

จากแผนแม่บทนี้ทำให้เห็นได้ว่า รัฐบาลมีนโยบายที่ชัดเจนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบสุขภาพในชุมชนด้วยภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน ด้วยการอนุรักษ์ด้วยการอนุรักษ์ รวบรวมองค์ความรู้ รวมทั้งยังส่งเสริมการใช้สมุนไพรในการรักษาสุขภาพ ซึ่งมีความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ที่ 3 ด้านสุขภาพอนามัย และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ในการพัฒนาศักยภาพและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับคนในชุมชน ด้วยการให้การแพทย์พื้นบ้านในการดูแลสุขภาพ

เทศบาลตำบลแม่นะ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ เป็นอีกหมู่บ้านหนึ่งที่อยู่ห่างไกลจากจังหวัดศรีสะเกษประมาณ 68 กิโลเมตร เทศบาลตำบลแม่นะเป็นพื้นที่ราบลุ่มหุบเขาเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งมีจำนวนหมู่บ้าน 9 หมู่บ้านที่อยู่บริเวณหุบเขา ล้อมรอบด้วยภูเขา และป่าไม้ตามธรรมชาติ และยังประกอบไปด้วยประชากรที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ด้วยความห่างไกลของพื้นที่ การเดินทางที่ไม่สะดวก จึงทำให้ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นทางเลือกในการดูแลสุขภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ที่ห่างไกลจากระบบการแพทย์สมัยใหม่ การแพทย์พื้นบ้านจึงมีความสำคัญต่อชีวิตของผู้คนเป็นอย่างยิ่ง

การแพทย์พื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญในการดูแลสุขภาพและรักษาความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น ซึ่งถือเป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับชีวิต สังคม วัฒนธรรมและระบบสุขภาพ การแพทย์พื้นบ้านเป็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีความแตกต่างตามแต่ละภูมิภาค ศาสนา และชาติพันธุ์ โดยมีการสืบทอดในชุมชนและสืบทอดผ่านระบบเครือญาติ จึงทำให้ระบบความรู้ที่แฝงอยู่ในวิถีชีวิตและตกผลึกผ่านประสบการณ์ของแพทย์พื้นบ้านเท่านั้น การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการแพทย์พื้นบ้านจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ชุมชนมีความยั่งยืนและเข้มแข็ง

ในปัจจุบันปัจจุบันกระแสความนิยมเรื่องภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านมีสูงขึ้น วิธีการดูแลสุขภาพมีหลากหลายวิธี และนโยบายของประเทศไทยในการพัฒนาภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านที่ผ่านมามีการสนับสนุนให้การแพทย์พื้นบ้านเป็นทางเลือกในการดูแลสุขภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ที่ห่างไกลจากระบบการแพทย์สมัยใหม่ การแพทย์พื้นบ้านจึงมีความสำคัญต่อชีวิตของผู้คน แต่เนื่องจากระบบการแพทย์พื้นบ้านไม่ได้มีการรักษาความรู้ชุดนี้ไว้อย่างเป็นระบบ จึงทำให้มีการสูญหายหรือไม่ได้รับการสืบทอด ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้จึงต้องการศึกษาระบบการแพทย์พื้นบ้านกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อทำเป็นชุดความรู้ ที่สามารถสืบทอด นำกลับไปใช้ และสามารถดำรงภูมิปัญญานี้ในชุมชนได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน

1.2 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ด้านการแพทย์พื้นบ้านในการดูแลสุขภาพและการรักษาความเจ็บป่วยของกลุ่มชาติพันธุ์
2. เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความตระหนักในการเรียนรู้ อนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการแพทย์พื้นบ้าน
3. เพื่อจัดทำเป็นชุดความรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องการแพทย์พื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้มุ่งสนใจเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องการแพทย์พื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ในการดูแลสุขภาพในชีวิตประจำวันและการรักษาความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น ซึ่งจะมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ และพิธีกรรม โดยศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในเทศบาลตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

1. ขอบเขตด้านพื้นที่
พื้นที่การศึกษา ได้แก่ เทศบาลตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่
2. ขอบเขตด้านประชากร/ กลุ่มเป้าหมาย
ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในเทศบาลตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่
3. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาองค์ความรู้ทางด้านจารีตประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยมุ่งสนใจเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องการแพทย์พื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ในการดูแลสุขภาพในชีวิตประจำวันและการรักษาความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น ซึ่งจะมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ และพิธีกรรม

1.4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ได้ทบทวนแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom)

เป็นคำที่รู้จักกันในวงการศึกษามานานพอสมควรแล้ว เมื่อแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) ในหมวดที่ 4 ได้กล่าวถึงแนวทางการศึกษา ในส่วนของเนื้อหาสาระ และกระบวนการเรียนการสอน ข้อ 9 ที่ว่า ให้นำความรู้ที่ได้จากการศึกษา ค้นคว้า และวิจัยในศาสตร์ สาขาต่างๆ รวมทั้งจากแหล่งวิทยาการอื่นๆ เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัด หอสมุด พิพิธภัณฑ์ สื่อมวลชน เป็นต้น นำมาพิจารณาประกอบการจัดการเรียนการสอน จนกระทั่งพระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติ พ.ศ.2542 ได้มีการกำหนดไว้ในมาตรา 6 ที่ว่าด้วยการจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนา คนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและ วัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข รวมทั้งส่วนหนึ่งของมาตรา 23 ที่ระบุว่า กระบวนการเรียนรู้ต้องปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องในเรื่องต่างๆ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและรู้อันเป็นสากลที่ต้อง เรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542)

สำนักคณะกรรมการการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2534) ได้กล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) สะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคม และในสภาพสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน และ ถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม การดำเนินงานด้านวัฒนธรรมจึงต้องใช้ปัญญาค้นหาสิ่งที่มีอยู่ แล้วฟื้นฟู ประยุกต์ ประดิษฐ์ เสริมสร้างสิ่งใหม่ บนรากฐานสิ่งเก่าที่ค้นพบนั้น นักฟื้นฟู นักประยุกต์ และนักประดิษฐ์คิดค้นทางวัฒนธรรมพื้นบ้านเหล่านี้ มีชื่อเรียกในเวลาต่อมาว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” หรือ “ผู้รู้ชาวบ้าน” และสติปัญญาที่นำมาใช้ในการสร้างสรรค์นี้เรียกว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”

ประเวศ วะสี (2536) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดจากการส่งสมการเรียนรู้มาเป็น ระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดทุกสาขาวิชาไม่แยกเป็นวิชาแบบเรียนที่เราเรียน แต่เป็นการเชื่อมโยงกันทุกรายวิชาทั้งที่เป็นเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ การศึกษาและวัฒนธรรม จะผสม กลมกลืนเข้าด้วยกัน

ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์ (2537) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านเกิดจากการส่งสมความรู้ ประสบการณ์ ที่ได้รับถ่ายทอดจากบุคคลและสถาบันต่างๆ โดยมีอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมและศาสนา เกี่ยวข้องอยู่ด้วยและมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานภูมิปัญญา ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งที่มีความหมาย มีการ ปฏิบัติโดยผู้คนในชุมชนนั้น

ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

อังกูล สมคะเนย์ (2535) ได้จำแนกภูมิปัญญาชาวบ้านออกเป็น 4 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 เรื่องเกี่ยวกับ คติ ความคิด ความเชื่อ ภาษาและหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์แห่งความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมถ่ายทอดกันมา คติ ความคิด ความเชื่อ ภาษาและหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่ปรากฏให้เห็นได้ในปัจจุบัน ทั้งที่เป็นการประกอบพิธีกรรม การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์และการใช้แรงงานของตนเอง รวมถึงการหาผลผลิตต่างๆที่มีอยู่ในธรรมชาติมาใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพ ประกอบกับความเชื่อทางศาสนา ได้เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย คติ คำคม สุภาษิต คำพังเพย นิทานหรือตำนานพื้นบ้าน คติธรรมคำสอนทางศาสนา ปรัชญาคำทายต่างๆ ภาษาถิ่นหรือภาษาพื้นบ้าน

กลุ่มที่ 2 เรื่องของศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณี ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณี จะเป็นตัวชี้ที่สำคัญต่อการแสดงออกถึงภูมิปัญญาชาวบ้านแต่ละหมู่บ้าน ต่อการดำเนินชีวิตซึ่งก็คือผลงานหรือกิจกรรมที่เกิดจากความคิดของชาวบ้านที่แสดงให้เห็นคุณค่าแห่งการดำเนินชีวิต วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาเฉพาะกลุ่ม หรือท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเจริญงอกงามและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของกลุ่มชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ ได้แก่ การละเล่นพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้านประเภทต่างๆศิลปะการแสดง เช่น หนังตะลุง มโนราห์ ศิลปะด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุของท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น

กลุ่มที่ 3 เรื่องของการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่น ในอดีตวิถีชีวิตของคนไทยมีความเป็นอยู่โดยธรรมชาติ ทำมาหากินเลี้ยงชีพด้วยการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ จับสัตว์น้ำโดยใช้เครื่องมือที่ประดิษฐ์เอง ในการประกอบอาชีพนั้นเป็นการทำเพื่อให้มีอยู่มีกินมากกว่าที่จะทำเพื่อความมั่งมี ความร่ำรวย โดยที่ไม่จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยจากภายนอกมาเป็นตัวกำหนดหรืออิทธิพลในการผลิต แต่ปัจจุบันวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยเปลี่ยนแปลงไปมากซึ่งเป็นผลมาจากการมุ่งเน้นพัฒนาประเทศเพื่อเปลี่ยนแปลงจากประเทศเกษตรกรรมเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ทำให้ระบบการผลิตของชาวบ้านได้รับผลกระทบไปด้วย จึงก่อให้เกิดความล้มเหลวทางเศรษฐกิจในชนบทอย่างรุนแรง ผลจากความล้มเหลวและความผิดพลาดที่เกิดขึ้นจึงได้มีบุคคลหนึ่งนำไปใช้เป็นบทเรียน เกิดแนวความคิดการพึ่งพาตนเองและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในชนบท จึงได้มีการริเริ่มฟื้นฟูทรัพยากรในท้องถิ่นที่ได้มีการสูญเสียไปให้มีสภาพอุดมสมบูรณ์พร้อมปรับสภาพการดำเนินชีวิตที่เคยถูกรอบงำด้วยระบบธุรกิจการค้า กลับมาสู่อชีพเกษตรกรรม เพื่อความอยู่รอดโดยอาศัยความสมดุลทางธรรมชาติ กลุ่มบุคคลดังกล่าวยืนหยัดต่อสู้ด้วยความเข้มแข็งกับความล้มเหลว และความผิดพลาดที่เกิดขึ้นอย่างภาคภูมิใจด้วยกำลังกาย สติปัญญา สั่งสมประสบการณ์จากการผสมผสานกลมกลืนได้อย่างเหมาะสมสามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาตนเอง บุคคลเหล่านี้จึงเป็นผู้ที่สมควรได้รับการยกย่องและนำเอา

หลักการ ความรู้ แนวคิดและประสบการณ์ไปถ่ายทอดให้กับอนุชนรุ่นต่อไปได้แก่ การทำเครื่องมือจับสัตว์น้ำ งานจักสานจากไม้ไผ่ งานจักสานจากเตยปาหนัน งานจักสานจากหวาย งานประดิษฐ์สิ่งของจากเปลือกหอยแตก การจัดทำผ้าบาติกและการเขียนลายผ้าบาติก

กลุ่มที่ 4 เรื่องของแนวความคิด หลักปฏิบัติและเทคโนโลยีชาวบ้าน จากสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศได้เปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ส่งผลให้การดำเนินชีวิตเปลี่ยนไป เพื่อให้สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข จึงได้มีบุคคลนำแนวความรู้และหลักการที่เคยปฏิบัติกันมา นำมาผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อเพิ่มผลผลิตหรือประกอบกิจกรรมในการดำเนินชีวิตในครอบครัวและท้องถิ่น ซึ่งนับว่าบุคคลเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความรู้ความสามารถในการพัฒนาตนเองและช่วยเหลือสังคมได้แก่ การทำไร่นาสวนผสม ตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ การแปรรูปอาหาร การประดิษฐ์ดอกไม้โดยใช้วัสดุในท้องถิ่น การนำสมุนไพรเพื่อใช้รักษาโรค และการถนอมอาหาร(นพรัตน์ สัจจะวิสัย,2558)

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาเป็นเรื่องของการสืบทอดประสบการณ์จากอดีตถึงปัจจุบันที่เป็นไปอย่าง ต่อเนื่องและไม่ขาดสายเป็นธรรมชาติของชาวบ้านที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์สืบทอดกันมาได้ขาด เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ภายในโดยชาวบ้านเอง ภูมิปัญญาจึงนับเป็นความคิดทางสังคมที่สำคัญอย่าง หนึ่งทั้งในลักษณะที่เป็นนามธรรมคือปรัชญาแนวทางในการดำเนินชีวิต และในลักษณะที่เป็นรูปธรรมซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน ศิลปะ ดนตรี หัตถกรรม และสิ่งอื่นๆ ซึ่งในสังคมใดที่มีการดำรงอยู่มายาวนานย่อมจะต้องมีภูมิปัญญาด้วยกันทุกสังคม ระบบดังกล่าวจะประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ ความรู้และระบบ ความรู้การสั่งสมและการเข้าถึงความรู้การถ่ายทอดความรู้และระบบ ความรู้รวมทั้งการสร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญาความรู้นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้ใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้และประสบการณ์เพื่อดำรงชีพมาโดยตลอด และถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่องด้วยวิธีการต่างๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาศัยศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อถือผี รวมทั้งความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอด เรียนรู้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2533) สำหรับวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นได้มีนักวิชาการเสนอวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่น่าสนใจ

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2538) ได้แบ่งวิธีการ ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นตามช่วงวัยออกเป็น 2 วิธี คือ 1) วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ เด็กโดยใช้กิจกรรมการถ่ายทอดแบบง่ายๆ ไม่ซับซ้อนและดึงดูดใจ เช่น การเล่นนิทาน การละเล่น การทายปริศนา เป็นต้น ซึ่งเป็นวิธีการสร้างนิสัยและบุคลิกภาพที่สังคม ปรารถนาและมุ่งเน้นด้านจริยธรรมเป็นสำคัญ และ 2) วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญา

แก่ผู้ใหญ่ ซึ่งมีวิธีการถ่ายทอดหลายรูปแบบ เช่น วิธีการบอกเล่า การสังเกตด้วยตนเองผ่านพิธีกรรมต่างๆ เป็นต้น(นพรัตน์ สัจจะวิสัย,2558)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่มีการสั่งสมความรู้มวลประสบการณ์ต่างๆ ที่มีการสืบทอดจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสายโดยมีความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน จากชุมชนหนึ่งสู่ชุมชนหนึ่งจนทำให้สังคมชาวบ้านมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง

2. แนวคิดเกี่ยวกับพหุลักษณะทางการแพทย์ (medical pluralism)

พหุลักษณะทางการแพทย์เป็นความหลากหลายของวัฒนธรรมสุขภาพที่ดำรงอยู่ในสังคมหนึ่งๆ นั้นเป็นแนวคิดทางมานุษยวิทยาทางการแพทย์ที่เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง นักมานุษยวิทยาเห็นข้อเท็จจริงซึ่งปรากฏเหมือนกันทุกสังคมทั่วโลกว่า ในสังคมหนึ่ง ๆ จะมีระบบการแพทย์มากกว่าหนึ่งระบบดำรงอยู่เสมอ ไม่ว่าจะสังคมนั้นจะเป็นสังคมสมัยใหม่ที่มีความเจริญก้าวหน้า ทางวิทยาศาสตร์หรือเทคโนโลยีอย่างมาก หรือจะเป็นสังคมดั้งเดิมที่ห่างไกลจากความทันสมัยก็ตาม (Kleinman 1980, Helman 1985) ที่เป็นเช่นนี้เพราะโดยความเป็นจริงแล้ว ไม่มีระบบการแพทย์ ระบบใดระบบเดียวที่จะมีความสมบูรณ์แบบในตัวของมันเองในการที่จะตอบสนองต่อปัญหาที่เกิดจาก ความเจ็บป่วยได้อย่างบริบูรณ์ในทุกมิติอย่างเหมาะสมกับความแตกต่างหลากหลายของผู้คนที่มีอยู่ในสังคมได้

พหุลักษณะทางการแพทย์จึงเป็นปรากฏการณ์ธรรมดาที่เกิดขึ้นในทุกสังคมทั่วโลก ที่ว่าการแพทย์ระบบเดียวจะไม่สามารถตอบสนองปัญหาสุขภาพได้อย่างพร้อมมูลนั้นก็เพราะว่า สุขภาพและความเจ็บป่วยนั้นเป็นปรากฏการณ์ที่มีหลายมิติ สลับซับซ้อน และเป็นพลวัต กล่าวได้ว่า สุขภาพโดยแท้จริงแล้วเป็นปรากฏการณ์ทางชีววัฒนธรรม (biocultural phenomenon) ซึ่งในแต่ละวัฒนธรรม (และวัฒนธรรมย่อย) ย่อมมีนิยามสุขภาพที่แตกต่างกัน มีค่านิยม ความคิด ความเชื่อ และแบบแผนการปฏิบัติตนเกี่ยวกับความเป็นอยู่ที่ดีหรือสุขภาพะที่แตกต่างกัน สุขภาพจึงผันแปรปรับเปลี่ยนไปตาม วัฒนธรรมของแต่ละสังคม และมีใช้เพียงแต่วัฒนธรรมเท่านั้นที่แตกต่างกันไปในแต่ละถิ่นที่ แม้แต่ กระบวนการชีววิทยาของมนุษย์ในแต่ละสังคมก็มิได้มีลักษณะสากลเหมือนกันทุกสังคม มาร์กาเรต ล็อก (Margaret Lock) นักมานุษยวิทยาการแพทย์แห่งมหาวิทยาลัยแมคกิลได้เสนอแนวคิดเรื่อง local biologies (Lock, 1993) เพื่อแสดงให้เห็นว่าชีววิทยานั้นมิได้คงที่ตายตัวเหมือนเครื่องยนต์กลไกอย่างที่ การแพทย์แบบชีวกลไกอยากให้มันเป็น แต่ชีววิทยาแปรเปลี่ยนไปตามลักษณะของท้องถิ่น ทั้งนี้เนื่องจาก บริบททางสังคมของท้องถิ่นมีส่วนสำคัญยิ่งในการกำหนดให้ร่างกายตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมด้วยกลไก และกระบวนการทางชีววิทยาที่แตกต่างกัน แม้แนวคิดเรื่อง medical pluralism หรือ pluralism of medical system นั้นจะเพิ่งถูกพัฒนาขึ้นในราว 20

ปีที่ผ่านมาไม่นานนี้ แต่นักมานุษยวิทยาการแพทย์ได้ให้ความสนใจศึกษาวัฒนธรรมสุขภาพที่ ดำรงอยู่ อย่างแตกต่างหลากหลายในสังคมมนุษย์ แนวคิดในการมองความแตกต่างทางวัฒนธรรมสุขภาพ จึงถูกสร้างขึ้นและสะสมมาตลอดประวัติศาสตร์ของมานุษยวิทยาการแพทย์ โดยแนวคิดเหล่านี้มีการ เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยอย่างเป็นวิภาษวิธี ด้านหนึ่งแนวคิดเหล่านี้ชี้แนะวิธีการและตีกรอบมุมมอง ของ นักมานุษยวิทยาในการเข้าไปปฏิสังสรรค์กับวัฒนธรรมสุขภาพ อีกด้านหนึ่งแนวคิดเหล่านี้ถูก ปรับเปลี่ยน ปรับแก้จากการปฏิสังสรรค์ที่นักมานุษยวิทยามีกับวัฒนธรรมสุขภาพต่าง ๆ เราจะเห็น ความหลากหลาย ของแนวคิดหรือมุมมองที่นักมานุษยวิทยาใช้ศึกษาวัฒนธรรมสุขภาพได้โดยประมวล จากประวัติศาสตร์แนวคิดแต่ละยุคสมัยของมานุษยวิทยา

ในกระบวนทัศน์แบบวิวัฒนาการ (Evolutionary Paradigm) นั้น ความหลากหลายของ วัฒนธรรม สุขภาพดำรงอยู่ในท่ามกลางความพยายามที่จะจัดเรียงลำดับรูปแบบทางวัฒนธรรมเพื่อ สร้างทฤษฎี อธิบายวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ นักมานุษยวิทยาการแพทย์เป็นส่วนหนึ่งของการ จัดการกับสุขภาพ ความเจ็บป่วยและเคราะห์อื่น ๆ เช่น witchcraft, sorcery, magic, religious และ science รูปแบบทางวัฒนธรรมของการใช้คาถาอาคม อำนาจศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรมทางศาสนาและ การ แก้ปัญหาแบบวิทยาศาสตร์ถูกนำมาเปรียบเทียบกันโดย Frazer (1926-36) ซึ่งเชื่อเหมือนกับ Tylor (1871) ว่าการใช้คาถาอาคมนั้นเป็น “วิทยาศาสตร์โบราณ” (primitive science) โดยอาศัย รากฐานความคิดที่ว่า มนุษย์ใช้ตรรกะในการคิดโดยเทียบเคียงความสัมพันธ์ (Association) Frazer อธิบายว่า การคิดของมนุษย์ในยุคดั้งเดิมมีความผิดพลาดของตรรกะคือเป็นการมองเหตุและผลอย่าง คลาดเคลื่อน จากความเชื่อดั้งเดิม เรื่องคาถาอาคม ต่อมาจึงพัฒนาสืบเนื่องมาเป็นศาสนาและ วิทยาศาสตร์ตามวิวัฒนาการทางความคิดของ มนุษย์ ความหลากหลายของวัฒนธรรมสุขภาพที่ดำรง อยู่ในสังคมต่าง ๆ

มุมมองนักมานุษยวิทยาในช่วงต้นนี้ดำรงอยู่ภายใต้กระแสความคิดแบบวิทยาศาสตร์ที่กำลัง เรื่อง อิทธิพล การมองวัฒนธรรมสุขภาพของนักมานุษยวิทยาสะท้อนอิทธิพลความคิดแบบวิทยาศาสตร์ นิยมอย่างชัดเจนในงานของ W.H.R. River (1913) ซึ่งบรรยายสิ่งที่เขาพบเห็นในหมู่เกาะโซโลมอน River กล่าวถึง การรักษาโรคท้องผูกด้วยการนวดท้องของชาวเกาะโซโลมอนว่า ชาวพื้นเมืองเชื่อว่า โรคท้องผูกที่ผู้ป่วยหญิงคนหนึ่งเป็นนั้นเกิดจากการมีปลาหมึกยักษ์อยู่ในช่องท้องของผู้หญิงนั้น และ นวดปลาหมึกยักษ์นี้จะย่น สูงขึ้นไปเรื่อยๆ จนหากไปถึงศีรษะ ผู้ป่วยก็จะเสียชีวิตทันที การนวดเป็น การฆ่าปลาหมึกยักษ์ในช่องท้อง ซึ่งหลังจากหมอนวดทำการรักษาไปหลายวันก็ปรากฏว่าเจ้าปลาหมึก ยักษ์ในช่องท้องนั้นมีขนาดเล็กลง และคาดว่าจะหายหมดไปจากร่างกายของผู้ป่วยในไม่ช้า River ตั้งข้อสังเกตว่า กลวิธีการนวดของหมอ พื้นบ้านชาวโซโลมอนนั้นเป็นการนวดที่ถูกต้องตามหลัก วิชาการ คือเป็นการนวดเช่นเดียวกับวิธีที่หมอฝรั่งสมัยใหม่ (ในยุคของ River) ใช้ทำการรักษาผู้ป่วย

แต่ผลของการรักษาที่ดีขึ้นนั้น ชาวพื้นเมืองไม่ได้คิดว่า เป็นผลจากการนวดที่กระทำกับสรีระของผู้ป่วย หากแต่คิดว่าเป็นผลจากคาถาอาคมและพิธีกรรมต่างๆ ที่มีขึ้นประกอบกันในการรักษา (River 1913, อ้างใน Good, 1994)

Arthur Kleinman นักมานุษยวิทยาคนสำคัญได้เสนอว่า ระบบการแพทย์นั้นเป็นระบบ วัฒนธรรมอย่างหนึ่งซึ่งมีสัญลักษณ์ ความหมาย และตรรกะภายในของตนเอง Kleinman ได้เสนอ แนวคิดเรื่อง Explanatory Model (EM) ซึ่งเป็นแนวทางในการค้นหามุมมองของคนใน (Emic หรือ native's point of view) (Kleinman et al., 1978) โดย แนวคิดนี้ถือว่า วัฒนธรรมสุขภาพมิใช่เป็น เพียงรูปแบบการแสดงออกของความเจ็บป่วยและการเยียวยา รักษาเท่านั้น แต่เป็นรากฐานของการ สร้าง "ความเป็นจริง" (medical reality) ที่ทำให้โลกสุขภาพของแต่ละ วัฒนธรรมแตกต่างกันและเป็นโลกแห่งความเป็นจริงคนละแบบ มุมมองนี้จึงต่างจากมุมมองที่ถือว่าระบบ คิดของวัฒนธรรม หนึ่งๆ ซึ่งสามารถถอดเป็นแผนผังที่มีความสมนัยกับโลกแห่งความเป็นจริงที่ดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระ จากความคิด เพราะแนวคิดของ Kleinman ถือว่าโลกของความเป็นจริงนั้นไม่ได้เกิดขึ้นอย่างอิสระ หรือแยกออกจากกันได้จากโลกของภาษาและความหมาย ในทางตรงกันข้ามโลกแห่งความเป็นจริงนั้น ถูกอุปโลกขึ้นโดยน้ำมือของภาษาและสัญลักษณ์ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งโลกแห่งความเป็นจริงมีอยู่และ รับรู้ได้โดยผ่าน การแปลและตีความเชิงสัญลักษณ์เท่านั้น แนวคิดเรื่องของ Explanatory Model ของ Kleinman เป็นที่รู้จักและใช้กันอย่างกว้างขวางในแวดวงมานุษยวิทยา โดยเฉพาะในแวดวง มานุษยวิทยาการแพทย์ไทยนั้น อาจกล่าวได้ว่า เป็นแนวคิดที่แพร่หลายและมีอิทธิพลต่อมุมมองของ นักมานุษยวิทยาการแพทย์ไทยมากที่สุดแนวคิดหนึ่ง

แนวคิดเรื่องพหุลักษณะทางการแพทย์ได้เสนอว่าทุกสังคมย่อมมีการแพทย์มากกว่า 1 ระบบ ดำรงอยู่ด้วยกันเสมอ ปรัชญาการพหุลักษณะทางการแพทย์จึงเป็นแนวคิดหรือทฤษฎีที่มีความสำคัญ ที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจต่อการดำรงอยู่ร่วมกันของระบบการแพทย์ที่แตกต่างกัน การเข้าใจถึงมิติ วัฒนธรรมของระบบสุขภาพเป็นรากฐานวิธีคิดที่สำคัญต่อการศึกษาความหลากหลายของระบบ สุขภาพหรือที่เรียกว่าพหุลักษณะระบบสุขภาพในชุมชนซึ่งมีหลักการ 4 ข้อคือ

1. ระบบการแพทย์พหุลักษณะเป็นสังขธรรมทางสังคม และการแพทย์แต่ละระบบมีจุดอ่อนจุด แข็งในตัวเองจึงมีประสิทธิภาพกับบางในโลกและเหมาะสมกับบางพื้นที่
2. ระบบความรู้มีหลายระบบขณะเดียวกันระบบความรู้เดียวอธิบายความจริงไม่ได้ทั้งหมด
3. ระบบความรู้แต่ละระบบมีนิยามความจริงที่ต่างกัน ระบบสุขภาพแต่ละระบบจึงมีการ นิยามและอธิบายความจริงเกี่ยวกับสุขภาพโรคและความเจ็บป่วยได้แตกต่างกัน

4. วิธีการศึกษาและตรวจสอบความรู้ในแต่ละระบบความรู้มีรากฐานปรัชญาที่แตกต่างกัน วิธีการตรวจสอบและพิสูจน์ความจริงจากระบบหนึ่งจึงอาจไม่สามารถนำไปใช้กับความรู้อีกระบบหนึ่งได้ (ปารณัฐ สุขสิทธิ์, 2551)

3. แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองของชุมชนในการดูแลสุขภาพ

การพึ่งตนเองของชุมชนในการดูแลสุขภาพเป็นการพลิกฟื้นภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพในชีวิตประจำวัน และการสะสมเป็นองค์ความรู้อยู่ในระบบการแพทย์พื้นบ้าน องค์ความรู้ 2 ส่วนเป็นรากฐานการพึ่งตนเองของชุมชนทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน ดังที่โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2550) ได้เสนอการแบ่งระดับความรู้การดูแลสุขภาพในระบบสุขภาพพื้นบ้านได้ 4 ระดับ

1. การปฏิบัติตัวในชีวิตประจำวัน ที่เกี่ยวเนื่องถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตในแต่ละโอกาสและช่วงเวลา ได้แก่ การกิน การทำงาน การพักผ่อน ฯลฯ แนวคิดที่สำคัญในรูปแบบการดำเนินชีวิตนี้คืออาหารเป็นยา ยกับอาหารนั้นเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ อาหารมีผลโดยตรงต่อสุขภาพต่อภาวะความเจ็บป่วยทั้งในลักษณะของสิ่งจำเป็นและข้อห้ามในการปฏิบัติ อาหารและผักพื้นบ้านมีบทบาทสำคัญต่อการปกป้องคุ้มครองสุขภาพของมนุษย์ และสามารถปรับใช้กับการป้องกันและส่งเสริมสุขภาพในชุมชนได้อีกด้วย

2. แบบแผนปฏิบัติตัวในช่วงวาระพิเศษของวัยและชีวิต ในวัฒนธรรมหนึ่งๆ มักมีแบบแผนการปฏิบัติตัวสำหรับภาวะพิเศษทางสุขภาพ สิ่งที่มีักพบบ่อยๆ ในทุกวัฒนธรรมคือ หญิงมีครรภ์ หญิง หลังคลอดและเด็กแรกเกิด เป็นช่วงภาวะพิเศษของบุคคลที่ชุมชนให้ความสำคัญเป็นพิเศษ จึงมักพบข้อกำหนดหรือกฎเกณฑ์ที่พบได้เป็นข้อห้าม (taboo) ข้อปฏิบัติเหล่านี้บางอย่างสอดคล้องกับเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ เช่นการอยู่ไฟเป็นการเพิ่มอุณหภูมิร่างกายหลังคลอดช่วยเพิ่มการไหลเวียนระบบเลือดที่ดี แต่ละท้องถิ่นจะมีวัฒนธรรมการปฏิบัติตัวเป็นความรู้ที่แฝงและฝังอยู่ในวิถีชุมชน

3. ยากกลางบ้าน เป็นความรู้สาธารณะของระบบสุขภาพภาคประชาชน เป็นความรู้ในเชิงประสบการณ์ที่สืบทอดใช้กันมาตามวิถีวัฒนธรรม ยากกลางบ้านถือเป็นสัญลักษณ์วัฒนธรรมการดูแลสุขภาพภาคประชาชน และเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตที่ประชาชนพึ่งตนเองมาโดยตลอด ญาติกลางบ้านไม่ใช่แค่การบำบัดรักษา แต่ยังช่วยเสริมสร้างสุขภาพและป้องกันโรคไม่ให้ความเจ็บป่วยรุนแรงเพิ่มขึ้น อีกทั้งยังเป็นกลไกทางสังคมในด้านการสืบทอดภูมิปัญญาและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

4. การดูแลสุขภาพโดยระบบการแพทย์พื้นบ้าน การแพทย์พื้นบ้านมีความหลากหลายตามระบบนิเวศวัฒนธรรม องค์ความรู้มีการสั่งสมสืบทอดผ่านตัวหมอพื้นบ้านอย่างเข้มข้น เป็นความรู้เชิงปฏิบัติหรือประสบการณ์มาจากการผสมผสานแนวความคิดสุขภาพและวัฒนธรรมความเชื่อของท้องถิ่น ที่มีทั้งมิติจักรวาลวิทยาเป็นความเชื่อในเรื่องของอำนาจเหนือธรรมชาติ การบำบัดด้วยการ

เสริมพลังจิต การใช้เวทย์มนต์คาถาเพื่อช่วยเสริมพลังการรักษา และใช้อุปกรณ์การรักษาจากธรรมชาติเช่น ยาสมุนไพร และผสมผสานความรู้ที่เป็นกฎเกณฑ์ธรรมชาติและสังคม ซึ่งมุ่งเน้นความสัมพันธ์ทางสังคมมีความสมดุลและมีความสอดคล้องกลมกลืนกับระบบนิเวศ การดูแลสุขภาพในระบบการแพทย์พื้นบ้านก็มีระบบของผู้ชำนาญในการบำบัดรักษาขององค์ความรู้ที่มีความเฉพาะและหลากหลาย จึงมีคำเรียกว่า “หมอ” ซึ่งชุมชนแสดงการยอมรับและให้การยกย่อง

ระบบการแพทย์พื้นบ้านในชุมชนถือเป็นระบบสุขภาพทางเลือกที่มีความสำคัญต่อการดูแลสุขภาพของประชาชนด้วยตนเอง โดยการให้ประชาชนมีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รวมกลุ่มกันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อที่จะสามารถต่อยอดภูมิปัญญาให้สอดคล้องและเหมาะสมกับวิถีสุขภาพของชุมชน

4. แนวคิดเรื่องความเจ็บป่วยโรคและการป่วยไข้

การศึกษาทางมานุษยวิทยาการแพทย์ได้ทำความเข้าใจมุมมองเกี่ยวกับการเจ็บไข้ได้ป่วยที่แตกต่างกัน 3 แนวคิด โดยวิเคราะห์ผ่านคำสำคัญ 3 คำที่มีความหมายแตกต่างกัน

1. ความเจ็บป่วย Illness

เป็นมุมมองหรือประสบการณ์ที่ผู้ป่วยรับรู้เมื่อเกิดความผิดปกติกับสุขภาพ ซึ่งเป็นผลมาจากการให้ความหมายที่สังคมมีส่วนร่วม การรับรู้ความเจ็บป่วยมีผลต่อการดำเนินชีวิต การตอบสนองต่ออาการและการทำหน้าที่ปกติในสังคม สิ่งที่คาดหมายร่วมกันคือการหายจากความเจ็บป่วยนั้น เป็นผลจากกระบวนการต่อรองในเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม การเยียวยาเพื่อให้หายจากความเจ็บป่วยต้องเริ่มจากคนป่วยและครอบครัวที่จะนำเสนอเรื่องราวความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นต่อผู้ให้การรักษา ซึ่งกระบวนการนี้อาศัยภาษาที่สังคมสร้างขึ้นเพื่อใช้เรียกความเจ็บป่วยให้เข้าใจตรงกัน ในสังคมต่างๆจึงมีชื่อเรียกอาการความเจ็บป่วยที่สะท้อนถึงวิถีคิดเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้น Arthur Kleinman (1988) นักมานุษยวิทยาการแพทย์คนสำคัญได้เสนอความหมายของความเจ็บป่วยออกเป็น 2 ประเด็นคือ ประการแรกความเจ็บป่วยหมายถึงอาการ Symptom ที่ปรากฏให้เห็นภายนอกและยอมรับกันว่าเป็นอาการสำคัญของความเจ็บป่วยเช่น ปวดหลัง ใจสั่น ซึ่งความหมายของอาการที่แสดงออกเหล่านี้ได้ถูกทำให้กลายเป็นมาตรฐานของความจริงในวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สามารถเข้าใจได้ร่วมกันว่าหมายถึงความเจ็บป่วยลักษณะใดลักษณะหนึ่ง และความหมายของความเจ็บป่วยนั้นสามารถแสดงผ่านบุคคลในรูปแบบของท่าทาง การแสดงออกทางสีหน้า น้ำเสียงและคำพูด ประการที่สอง ความเจ็บป่วยมีความหมายโดยนัยยะของวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนด วัฒนธรรมเป็นกรอบอ้างอิงในการนิยามและอธิบายความหมายความเจ็บป่วยซึ่งเป็นผลมาจากการสะสมประสบการณ์ของวัฒนธรรมนั้น

2. โรค Disease

เป็นการนิยามความเจ็บป่วยจากมุมมองของบุคลากรทางการแพทย์หรือผู้ให้การรักษา ซึ่งอาศัยแนวคิดหรือคำอธิบายที่มีลักษณะเฉพาะทางการแพทย์ ในระบบการแพทย์สมัยใหม่ ความผิดปกติกฎมองว่าเป็นปัญหาที่เกิดจากชีววิทยา ในความหมายนี้โลกจึงถูกพิจารณาเป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างและหน้าที่ทางชีววิทยาหรือเป็นแค่พยาธิสภาพเท่านั้น Eric Cassell(1976) ได้เสนอความแตกต่างระหว่างโรคกับความเจ็บป่วย โดยให้ความหมายว่าโรคคืออาการที่เกิดจากอวัยวะของร่างกายส่วนความเจ็บป่วยคืออาการที่เกิดขึ้นกับคนทั้งคน

3 การป่วยไข้ Sickness

เป็นมุมมองภาวะผิดปกติในทางสังคม ซึ่งมีความหมายถึงสถานะและบทบาททางสังคมของผู้ป่วย รวมทั้งความคาดหวังของสังคมที่มีต่อผู้ป่วยและบุคคลรอบข้าง หรือเป็นการมองภาวะผิดปกติจากมุมมองทางสังคม ความผิดปกติของสุขภาพส่งผลให้ชีวิตของผู้ป่วยและคนใกล้ชิดเกิดภาวะของความทุกข์ suffering อันเป็นปัญหาความบีบคั้นและความทุกข์เวทนาในชีวิตที่เกิดจากการประสบกับภาวะความเจ็บป่วยทำให้ไม่สามารถใช้ชีวิตหรือทำหน้าที่ทางสังคมได้อย่างปกติความทุกข์นั้นนอกจากเกิดจากความเจ็บป่วยทางกายภาพแล้ว ยังเกิดผลกระทบทางเศรษฐกิจสังคมอีกด้วย(ชาติชาย มุกสง, 2551)

5. แนวคิดเรื่องทุนทางสังคม

ทุนทางสังคม แนวคิดเรื่องทุนทางสังคม ถูกกล่าวถึงครั้งแรกโดยนักเศรษฐศาสตร์ยุคคลาสสิกอย่าง Adam Smith ก่อนที่จะถูกหยิบนำไปใช้ในงานศึกษาชิ้นสำคัญของ Glan Loury ซึ่งเป็นงานศึกษาชิ้นแรกๆ ที่นำเอาบริบททางสังคมมาใช้ในการศึกษาด้านนโยบาย (Policy Research) โดยหลังจากงานศึกษาของ Loury แนวคิดทุนทางสังคมก็ถูกนำไปใช้อย่างกว้างขวางในแวดวงของสังคมศาสตร์การพัฒนา และได้แพร่กระจายเข้าสู่ศาสตร์สาขาต่างๆ ทั้งรัฐศาสตร์และสังคมวิทยา ซึ่งมีนักคิดคนสำคัญประกอบด้วย James Coleman Robert Putnum และ Pierre Bourdieu โดยแต่ละท่านมีมุมมองต่อประเด็นเรื่องทุนทางสังคม ดังต่อไปนี้ สำหรับ James Coleman (1988) มองว่าทุนทางสังคม เกิดจากความสัมพันธ์ ระหว่างผู้คนที่อาศัยอยู่ในสังคม จนเกิดเป็นชุดของความสัมพันธ์ (Set of relationship) โดย ความสัมพันธ์ดังกล่าวอยู่บนฐานของความไว้วางใจ (Sense of trust) และการมีค่านิยมร่วมกัน (Set of shared value) ทั้งนี้ในงานเขียนของ Coleman ได้พยายามชี้ให้เห็นว่าทุนทางสังคม ส่งผลต่อ การพัฒนาทุนมนุษย์โดยเด็กที่เกิดในครอบครัวที่พ่อและแม่มีทุนทางสังคมในชุมชนมาก หรือที่ Coleman เรียกว่า “ความสัมพันธ์แบบรู้จักกันหมด” จะทำให้พ่อแม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมกับ สถาบันต่างๆ ของสังคม สามารถแสวงหาความช่วยเหลือจากคนในชุมชน

เช่น การพูดคุยปรึกษา การ ขอให้ช่วยเป็นหูเป็นตา ช่วยดูแลบุตร หรือส่งเสริมการศึกษาให้กับบุตร ของตนได้

Robert Putnam (1993) ได้พัฒนาแนวคิดทุนทางสังคมมาจาก De Tocqueville นัก สังคมศาสตร์ชาวฝรั่งเศส โดย Putnam ให้นิยาม “ทุนทางสังคม” ว่าหมายถึง รูปแบบความสัมพันธ์ ทางสังคม หรือโครงสร้างทางสังคม ที่เกิดจากการที่สมาชิกมารวมตัวกันจนเกิด แบบแผนการเชื่อถือ ไว้วางใจกัน หรือ Norm of trust และสมาชิกในเครือข่ายสามารถแสวงหา ผลประโยชน์จากความไว ้นือเชื่อใจดังกล่าวได้ โดยแนวคิดเรื่องทุนทางสังคม ถูกกล่าวถึงอย่าง กว้างขวางในวงวิชาการ ใน ฐานะที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ทางสังคม และสามารถเติมเต็ม ช่องว่างของ “ทุนทาง ทรัพย์สิน” และ “ทุนมนุษย์” ที่มีอยู่แต่เดิม ให้มีความครอบคลุมมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้Putnam ได้แบ่งทุน ทางสังคมเป็น 3 องค์ประกอบ ได้แก่ เครือข่าย (Network) ความไว้วางใจ (Trust) และ บรรทัดฐาน ในการปฏิบัติ (Norm)

Putnam ได้อธิบายว่า ทุนทางสังคมสามารถสั่ง สม หรือบ่มเพาะขึ้นมาได้จากแหล่งต่างๆ ดังต่อไปนี้ (1) ครอบครัว (Families) ถือเป็นพื้นที่สำคัญ และเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนา ทักษะใน การสั่งสมทุนทางสังคมให้แก่เด็ก โดยครอบครัวจะเป็นผู้มอบประสบการณ์และทำหน้าที่ใน การสั่ง สอนให้เด็กในเรื่องเกี่ยวกับความซื่อสัตย์ความไว้วางใจ การร่วมมือ การช่วยเหลือผู้อื่น ซึ่งสิ่ง เหล่านี้ เป็นพื้นฐานสำคัญในการสั่งสมทุนทางสังคมให้กับเด็กเมื่อเด็กก้าวสู่สังคม (2) ชุมชน (Communities) การปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน การมีเมตริจิต หรือ การทำงานร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ในชุมชน ช่วย ผลักให้คนในชุมชนสร้างบรรทัดฐานในการพึ่งพา อาศัย และการต่างตอบแทนกัน คนกลุ่มต่างๆ ใน ชุมชนสามารถผนวกรวมเข้าด้วยกัน และสร้าง เครือข่ายโยงใยระหว่างกลุ่มย่อยต่างๆ เข้าด้วยกัน (3) องค์กรธุรกิจ (Firm) เป็นพื้นที่สำหรับการสร้างเครือข่ายความไว้วางใจ โดยมี เป้าหมายสำคัญเพื่อ สร้างประสิทธิภาพในการทำงานภายในองค์กร และนำมาสู่เป้าหมายสุดท้ายคือ การลดต้นทุนในการ ผลิต (4) ประชาสังคม (Civil society) ถือเป็นหน่วยสำคัญในการสร้างเครือข่ายความ ร่วมมือ โดย ปฏิบัติการผ่านรูปแบบ หรือช่องทางต่างๆ เช่น การเลือกตั้ง การทำประชามติฉันทามติ ซึ่งช่องทาง เหล่านี้เปิดโอกาสให้ผู้คนในสังคมมีส่วนร่วมในการแสดงออก หรือแบ่งปันความคิด เพื่อ หาทางออก หรือแก้ปัญหาต่างๆ ในสังคม ซึ่งจะช่วยลดความขัดแย้ง หรือความรุนแรงที่เกิดขึ้นใน สังคมในห้วง เวลาที่สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ (5) ภาคสาธารณะ (Public sector) เป็นสวัสดิการ และศูนย์รวม สิ่งอำนวยความสะดวก สดวกให้กับชีวิตผู้คนในสังคม เพื่อให้คนมีคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดี โดยสวัสดิการต่างๆ จะ ทำหน้าที่ในการช่วยเหลือ และสนับสนุนผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ทั้งในเรื่องสาธารณสุขการศึกษา การสร้างอาชีพ ฯลฯ เพื่อให้คนกลุ่มดังกล่าวสามารถพัฒนาคุณภาพ ชีวิตให้ดีขึ้นได้ หรือ กล่าวอีกนัยหนึ่งสวัสดิการมีหน้าที่จัดสรรทรัพยากรให้คนกลุ่มต่างๆ มีความเสมอ

ภาคและเท่าเทียมกัน ซึ่งความเท่าเทียมกันมีผลต่อความไว้วางใจซึ่งกันและกันระหว่างคนในสังคมด้วยกันเอง และคนใน สังคมกับรัฐ (6) เชื้อชาติหรือกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnicity) เป็นแหล่งสะสมทุนทางสังคมผ่าน ความรู้สึกร่วมกันของคนที่มีเชื้อชาติหรือวัฒนธรรมแบบเดียวกัน เช่น การเป็นคนไทยเหมือนกัน การ เป็นชาวอีสานเหมือนกัน เป็นต้น หรือในทางตรงกันเชื้อชาติหรือกลุ่มชาติพันธุ์อาจกีดขวางการสร้าง ทุนทางสังคมได้เช่นกัน เช่น กรณีที่มีการเหยียด หรือกีดกันกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ความขัดแย้งระหว่าง เชื้อชาติการเลือกที่รักมักที่ชัง ความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่ไม่สามารถผสมรวมกันได้ (7) เพศ (Gender) เป็นอีกหนึ่งพื้นที่ในการสะสมทุนทางสังคม เนื่องจากความ คล้ายคลึงกันในเรื่องเพศสภาพ ทำให้กลุ่มคนที่มีเพศเดียวกันสามารถรวมกลุ่ม หรือผลัดคนต่างเพศออกนอกกลุ่มได้ในสังคมไทยมีการรวมกลุ่มตามลักษณะทางเพศ เช่น กลุ่มแม่บ้าน หรือกลุ่มสตรีที่ประกอบอาชีพเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งการเกิดขึ้นของกลุ่มในลักษณะดังกล่าว ช่วยทำให้คนในกลุ่มสามารถพัฒนาทุนทางสังคมได้โดยง่าย

นอกจากนี้Putnam (2000) ยังได้เขียนงานศึกษาชิ้นสำคัญที่มีชื่อว่า “Bowling Alone” ซึ่งเป็นงานศึกษาที่สะท้อนภาพสังคมอเมริกันที่มีความถดถอยในเรื่องทุนทางสังคม และการแตกกระเจิงของเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเพื่อน หรือญาติพี่น้อง ซึ่งมีเหตุผลมาจากหลายปัจจัย เช่น ความยุ่งยาก และเวลาในการใช้ชีวิตประจำวัน การกลายเป็นเมือง การอพยพย้ายถิ่น หรือ แม้แต่การเข้ามาของเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยรูปธรรมหนึ่งที่สะท้อนความโดดเดี่ยวของชาวอเมริกัน เห็นได้จากการที่ชาวอเมริกันสมัยใหม่นิยมเล่นโบว์ลิ่งเพียงลำพัง มากกว่าเล่นร่วมกับกลุ่มเพื่อน ญาติ พี่น้อง เช่นในอดีต นอกจากนี้ยังมีปรากฏการณ์ที่สะท้อนภาพความโดดเดี่ยวของผู้คนอีกหลาย ประการที่เกิดขึ้นในสังคมอเมริกัน อันเป็นผลพวงมาจากความเสื่อมถอยของระดับทุนทางสังคม ซึ่งสิ่งเหล่านี้ นำมาสู่ผลกระทบต่อวิถีชีวิต และเศรษฐกิจตามมา Putnam พยายามผลักดันให้มีการศึกษาทุนทางสังคมอย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น แทนที่การกล่าวอ้างถึงทุนทางสังคมอย่างเป็นนามธรรม และเสนอให้ใช้วิธีการทางปริมาณในการวัดทุนทางสังคม เพื่อให้ง่ายในการเปรียบเทียบ และสามารถนำไปใช้งานในเชิงนโยบาย ซึ่งในช่วงเวลาต่อมาก็มีหน่วยงานระหว่างประเทศ หรือองค์กรต่างๆ ที่พยายามพัฒนามาตรวัดสำหรับวัดทุน ทางสังคมขึ้นมาเป็นจำนวนมาก แม้แต่หน่วยงานภาครัฐในประเทศไทยก็มีความพยายามในการจัดทำมาตรวัดสำหรับวัดทุนทางสังคมขึ้นมาเช่นกัน นอกจาก Putnam จะมีบทบาทสำคัญในการยกสถานะแนวคิดทุนทางสังคมสู่การศึกษาอย่างเป็นรูปธรรมแล้ว Putnam ยังมีส่วนสำคัญในการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ หรือสถานะของทุนทางสังคมในงานศึกษาเชิงนโยบาย โดยมองว่าทุนทางสังคมไม่ได้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของนโยบายภาครัฐ แต่เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิด “นโยบายการพึ่งตนเอง” เป็นการปรับบทบาทของชุมชน ให้สามารถอยู่ร่วมกับรัฐ และระบบตลาดได้ โดยในงานชิ้นนี้มีเป้าหมาย ในการศึกษาที่สอดคล้องกับแนวคิดของ Putnam เช่นกัน โดยผู้ศึกษาจะจัดวางตำแหน่งของทุนทางสังคมในฐานะที่เป็นตัวเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับครัวเรือน

เกษตรกรรม และเงื่อนไขให้เกษตรกรสามารถอยู่ในระบบตลาดที่ไม่เป็นธรรม หรือภายใต้มาตรการช่วยเหลือจากภาครัฐที่ไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ นอกจากนี้ Putnam ยังมีนักวิชาการอีกจำนวนมากที่พยายามเชื่อมโยงแนวคิดทุนทางสังคมมาใช้ในการศึกษา และอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ทางสังคม หนึ่งในนั้น คือ Pierre Bourdieu (1977) ผู้ซึ่งพยายามปิดช่องว่างทางความคิดของ Putnam ที่ยังไม่ได้อธิบายทุนทางสังคม ให้กระจ่างชัด ในเรื่องของการเกิดขึ้นของความสมานฉันท์ทางสังคม หรือที่ Bourdieu เรียกว่า Precondition รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมกับเรื่องอำนาจ

ในทัศนะของ Bourdieu ทุนแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ประกอบด้วย 1) ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic capital) ซึ่งหมายถึงทุนที่อยู่ในรูปของตัวเงิน หรือสิ่งที่สามารถแปลงเป็นตัวเงินได้เช่น สิทธิในทรัพย์สิน ที่ดิน สิ่งปลูกสร้าง โลหะมีค่า ฯลฯ ซึ่งความหมายของทุนทางเศรษฐกิจในทัศนะของ Bourdieu มีความหมายเช่นเดียวกันกับ Karl Marx ซึ่งได้กล่าวถึงไว้ในช่วงก่อนหน้า 2) ทุนทางวัฒนธรรม (Culture capital) อาจเป็นทุนที่อยู่ในรูปของวัตถุ หรือสิ่งที่เป็นรูปธรรม (Objectified state) เช่น ภาพวาด งานเขียน หนังสือ วัตถุโบราณ ฯลฯ ซึ่งการ ครอบครองวัตถุดังกล่าว เป็นการครอบครองเชิงสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นว่าผู้ครอบครองมีชุดความ เชื่อ หรือรสนิยมทางความคิดที่สร้างสรรค์ หรืออยู่ในรูปที่ไม่ใช่วัตถุที่เป็นรูปธรรม (Embodied state) เช่น ความชำนาญ กิริยาท่าทาง ลักษณะ หรือรูปแบบในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ทุนทาง วัฒนธรรมอาจอยู่ในรูปสถาบัน (Institutionalization state) เช่น การรับประกันว่าคุณคนมีลักษณะ พิเศษบางประการ ผ่านใบปริญญา ใบประกาศ หรือ สิ่งการันตีอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งสามารถแยก บุคคลดังกล่าวออกจากคนทั่วไปได้ 3) ทุนทางสังคม (social capital) เป็นเครือข่ายของความสัมพันธ์ ที่คนในเครือข่ายมีความไว้วางใจต่อกัน และมีสถานะต่างตอบแทนกัน โดย Bourdieu มองว่าทุนทางสังคม เป็นเหตุทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในสังคมได้เช่น การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งมีความสัมพันธ์กับผู้ที่มีอำนาจ หรืออยู่ในเครือข่ายของกลุ่มผลประโยชน์จะมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ได้ง่ายกว่าบุคคล ที่อยู่นอกเครือข่าย 4) ทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic capital) ได้แก่ สถานภาพ ชื่อเสียง หรือการ ได้รับการยอมรับจากบุคคลอื่น ซึ่งส่งผลทำให้เจ้าของทุนเกิดความได้เปรียบ และเกิดเป็นผลประโยชน์ ต่างๆ ตามมา โดย Bourdieu ได้กล่าวถึงสิ่งที่เรียกว่า “วาทกรรม” ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการ ครอบงำความคิดของคนในสังคม โดยวาทกรรมจะเป็นตัวเงื่อนไขให้ทุนทางสัญลักษณ์ดำรงอยู่ ต่อไปได้

ในงานของ Bourdieu (1977) มองว่าทุนแต่ละประเภทสามารถสั่งสมและยก ย้ายถ่ายโอนได้ หากบุคคลมีทุนประเภทใดประเภทหนึ่ง สามารถนำมาซึ่งทุนประเภทอื่นๆ ได้ ยกตัวอย่างเช่น ผู้ที่สั่งสมทุนทางสังคมจะสามารถแสวงหาโอกาสในการประกอบอาชีพ และนำมาซึ่ง ทุนทางเศรษฐกิจตามมา เป็นต้น ทั้งนี้ มีงานศึกษาของ ปีนวดีศรีสุพรรณ (2550) ที่ได้ทำการสังเคราะห์แนวคิด ของ James Coleman , Robert Putnam และ Pierre Bourdieu เพื่อเปรียบเทียบจุดยืนของนัก คิดทั้งสามที่มี

ต่อทุนทางสังคม และประโยชน์ที่เกิดจากทุนดังกล่าว โดย Coleman นิยามทุนทาง สังคมว่าหมายถึง บรรทัดฐาน ความไว้วางใจ เครือข่าย และการจัดระเบียบ ซึ่งนำไปสู่การพัฒนา เศรษฐกิจ และทุน มนุษย์ ส่วน Putnam นิยามทุนทางสังคมว่าหมายถึง บรรทัดฐาน ความไว้วางใจ เครือข่าย ซึ่งนำไปสู่ การพัฒนาเศรษฐกิจ และประชาธิปไตย ในขณะที่ Bourdieu มองว่าทุนทางสังคม คือ ความสัมพันธ์ ระหว่างสมาชิกในสังคม ซึ่งสามารถนำไปทำความเข้าใจเรื่องอำนาจในสังคมได้

สำหรับในประเทศไทย ได้รับอิทธิพลทางความคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคมมาจาก ตะวันตก โดยวรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์(2548) กล่าวว่า นัยยะของทุนทางสังคมในบริบทของสังคมไทยมักถูกนำเสนอ ในรูปของทรัพยากรชุมชน ความสัมพันธ์ของคนในแนวราบ หรือความสัมพันธ์แบบพวก พ้อง รวมถึง มิติทางวัฒนธรรมประเพณีโดยทุนทางสังคมที่เด่นชัดมักปรากฏในสังคมเครือญาติหรือ สังคม เกษตรกรรม ที่ผู้คนมีความเอื้ออาทร ไว้วางใจ และคอยช่วยเหลือต่างตอบแทนกัน นอกจากนี้ ยังมี งานของประเวศ วะสี (2542) ที่ชี้ให้เห็นว่า ทุนทางสังคม มีความหมายคล้ายคลึงกับคำว่า ชุมชน เข้มแข็ง หรือเป็นสังคมที่ผู้คนมีการรวมกลุ่มกัน ผู้คนมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม มีค่านิยมหลักที่ ยึดถือร่วมกัน โดยสิ่งที่วรวิทย์และประเวศ เห็นตรงกันคือ ทุนทางสังคมเป็นเงื่อนไขที่เอื้อหล่อเลี้ยง ความเข้มแข็งของชุมชน เริ่มจากครอบครัว ขยายไปสู่กลุ่มเพื่อน กลุ่มอาชีพต่างๆ ในชุมชน โดยทุน ทางสังคมจะทำหน้าที่จัดระเบียบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน รวมถึงแก้แบบแผนการจัดสรร ทรัพยากรต่างๆ ซึ่งจะส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง พึ่งพาตัวเองได้ ในงานของพรชัย ตระกูลวรานนท์ (2552) ได้แบ่งองค์ประกอบของทุนทางสังคม ไว้ 7 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) ศาสนา คุณค่า ความเชื่อ และอุดมการณ์ซึ่งเป็นเงื่อนไขหลักที่ทำให้ผู้คนใน ชุมชนมีความหวังใจ และเอื้ออาทรต่อกัน จนเกิด เป็นความเป็นปึกแผ่นทางสังคม (2) การมีจิตสำนึกต่อท้องถิ่น หรือ ความปรารถนาที่อยากเห็นชุมชน ที่ตนอาศัย อยู่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และเป็นระบบ นำมาสู่การร่วมมือกันจัดการแก้ปัญหา ต่างๆ ใน ชุมชน ด้วยความตั้งใจ และเสียสละ (3) ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความรู้ที่สั่งสมมาในชุมชน หรือท้องถิ่น เช่น ความรู้ในด้านการเพาะปลูกทางการเกษตร ความรู้ด้านยาและการแพทย์ ฯลฯ ซึ่งความรู้ดังกล่าวนี้สามารถ นำมาในการพัฒนาชุมชนได้ (4) ทรัพยากรบุคคล หรือ บุคคลที่มีความรู้ ความสามารถเฉพาะด้าน ในเรื่องใด เรื่องหนึ่ง หรือบุคคลที่มีคุณลักษณะพิเศษ เป็นศูนย์รวมทาง ความคิดของผู้คนในชุมชน เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำทางศาสนา ฯลฯ ซึ่งบุคคลเหล่านี้สามารถเป็น ตัวกลางเชื่อมโยงผู้คนในชุมชน หรือ สามารถเผยแพร่ข่าวสาร หรือความรู้ต่างๆ ให้ชุมชนได้ (5) ทรัพยากรธรรมชาติหมายถึง ทรัพยากรในท้องถิ่น เช่น น้ำ ป่า ดิน ซึ่ง สามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อ การยังชีพ หรือเพื่อใช้เป็นต้นทุน วัตถุดิบในการประกอบอาชีพ โดย ทรัพยากรดังกล่าวจะต้องมี กระบวนการจัดการอย่างเหมาะสม (6) วิถีทางวัฒนธรรม อัตลักษณ์ของชุมชนอาจอยู่ในรูปประเพณี รูปแบบการใช้ชีวิตที่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ซึ่งสร้างความภาคภูมิใจให้กับชุมชน (7) กลุ่มองค์กร และ เครือข่าย หมายถึงรวมถึง ภาคประชาชน ภาคประชาสังคม องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนากลุ่ม

นักวิชาการ นักวิจัยที่ทำงานในพื้นที่ เป็นต้น ทั้งนี้สำหรับหน่วยงานภาครัฐในประเทศไทย ได้มีการหยิบเอาแนวคิดเรื่องทุน ทางสังคมมาใช้ในงานเชิงนโยบายอย่างจริงจัง ในปีพ.ศ. 2540 โดยธนพล สราญจิตร (2558) ได้อธิบายว่า ช่วงหลังการเกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ ทำให้รัฐบาลหันกลับมาให้ความสำคัญกับทุน ในลักษณะอื่น นอกเหนือจากทุนทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้รัฐบาลได้มีการจัดตั้งสำนักงานกองทุนเพื่อ สังคม (SIF) โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้สังคมกลับมาให้ความสำคัญกับคุณค่าที่เคยมีอยู่ ซึ่งอาจ ถูกมองข้าม หรือไม่เห็นความสำคัญ เช่น ความเอื้ออาทรต่อกัน ความช่วยเหลือเกื้อกูล ความเป็น ชุมชน ฯลฯ นอกจากนี้ยังรวมถึง ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อที่มีอยู่ในชุมชน ด้วย อย่างไรก็ตามมีนักวิชาการหลายท่านได้ตั้งข้อสังเกตว่าทุนทางสังคมนั้น แม้ว่าด้านหนึ่งจะมีคุณูปการ และเป็นประโยชน์ต่อชุมชน แต่ก็มีผลในด้านลบด้วยเช่นกัน

ในงานของพรชัย ตระกูลวรานนท์(2552) ได้อธิบายว่า ทุนทางสังคม ก่อให้เกิดผลในด้านบวก ซึ่งก็คือ การเกื้อกูลพึ่งพาอาศัยกัน (Symbiosis) แต่ก็มีผลในด้านลบ ซึ่งก็คือ การขูดรีด และการเอาเปรียบ (Parasitic) จากการเห็นแก่ ประโยชน์ของพวกพ้อง และกีดกันคนนอกกลุ่มออกจากทรัพยากรต่างๆ ในชุมชน หรือ การที่กลุ่ม องค์กรชุมชนมีความสัมพันธ์ในเชิงขูดรีดคนที่อยู่ในกลุ่ม เป็นต้น การเกิดขึ้นของทุนทางสังคมในประเทศไทยในปัจจุบัน มีความแตกต่างจากในอดีตหลายประการ จากที่ในอดีต ทุนทางสังคมเกิดจากการพึ่งพากันในรูปของสังคมเกษตรกรรม หรือ การพึ่งพากันด้านแรงงาน เช่น การมีประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว รวมถึงการผูกโยงกันด้วยความเชื่อ และพิธีกรรมทางศาสนา เนื่องจากคนไทยมีความผูกพันกับวัด และศาสนามาก จึงทำให้วัดกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่สามารถระดมความร่วมมือไม่ว่าร่วมมือต่างๆ จากผู้คนในชุมชนได้ ทั้งนี้ลักษณะ ของชุมชนจะไม่ใช้ลักษณะของชุมชนที่แบ่งตามเขตการปกครอง หรือสังกัดราชการ แต่จะหมายถึงชุมชนที่มีการก่อร่างสร้างชุมชนกันมานาน และมีประวัติศาสตร์ร่วมกัน ในทางกลับกัน ปัจจุบันนี้ทุนทางสังคมเป็นสิ่งที่ต้องพยายามสร้างขึ้น

ในงานของ พระวิ สีเหลืองสวัสดิ์(2542) กล่าวว่า ทุนทางสังคมถูกสร้างขึ้น เพื่อใช้เป็นเกราะป้องกันให้กับชุมชน ความสัมพันธ์ที่สร้างขึ้นจะอยู่ในรูปของพันธะสัญญาต่างตอบแทน และมีลักษณะเป็นองค์กรที่ถาวร มีโครงสร้างและลำดับขั้นที่ค่อนข้างแน่ชัด เช่น เครือข่าย องค์กรชุมชน กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กลุ่มนักพัฒนาชุมชน กลุ่มอาชีพต่างๆ ฯลฯ ซึ่งผู้ที่เป็นสมาชิก กลุ่มจะอยู่ด้วยพันธะสัญญาและการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ และมีลักษณะเด่นคือ ไม่ได้ผูกติดกับเงื่อนไขเชิงกายภาพ หรือเชิงพื้นที่ เนื่องจากในปัจจุบันมีเทคโนโลยีในการติดต่อสื่อสารที่ทันสมัย ทำให้สมาชิกในเครือข่ายสามารถติดต่อ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันได้โดยไม่จำเป็นต้องอยู่ใกล้กัน (รัตนพงษ์ จันทพงษ์, 2546)

ในทัศนะของ พรชัย ตระกูลวรานนท์ (2552) ทูทางสังคมในบริบทของ สังคมไทยนั้น แตกต่างจากทูทางสังคมในบริบทของตะวันตกอยู่อย่างน้อย 3 ประการ ประการแรก คือ ทูทางสังคมในความหมายของตะวันตกจะให้ความสำคัญกับเรื่อง เครือข่ายความสัมพันธ์ บรรทัดฐาน วัฒนธรรม และความไว้วางใจ ในขณะที่ของสังคมไทย จะให้ความสำคัญเรื่อง ภูมิปัญญา และความเชื่อด้วย ประการที่สอง ทูทางสังคมของตะวันตกจะกล่าวถึงเครือข่ายความสัมพันธ์ของคน (Networks) ในมุมมองของกลุ่ม/องค์กร หรือสถาบัน ในขณะที่ของสังคมไทยจะเน้นไปที่รูปแบบความสัมพันธ์ในครอบครัว และเครือญาติ อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับผู้เล่นสำคัญ เช่น ประชาชน ชาวบ้าน ผู้นำทางความคิด ผู้นำทางศาสนา ผู้อาวุโส ฯลฯ ซึ่งบุคคลเหล่านี้อยู่ในสถานะของผู้ ยึดเหนี่ยวให้เกิดการรวมกลุ่ม ประการสุดท้าย ทูทางสังคมในไทยนอกจากจะมีผลในด้านบวกแล้วยังมีผลในด้านลบกับสังคมด้วย เช่น การเกิดกลุ่มผลประโยชน์เจ้าพ่อ หรือมาเฟีย ที่มีบารมีและให้ ความช่วยเหลือเป็นที่พึ่งพากับผู้ที่มีอำนาจต่อรองน้อยกว่า เป็นต้น

สำหรับพัฒนาการของตัวชี้วัดทูทางสังคม มีจุดเริ่มต้นในปี.ศ. 2004 โดย ธนาคารโลก (World bank) ได้จัดทำรายงานเรื่อง Measuring social capital : an integrated questionnaire (2004) 16 ซึ่งได้กำหนดตัวชี้วัด 50 ตัวชี้วัด ใน 6 มิติประกอบด้วย 1) มิติด้านกลุ่ม และเครือข่าย (17 ตัวชี้วัด) 2) มิติด้านความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (8 ตัวชี้วัด) 3) มิติด้านกิจกรรมและความร่วมมือ (5 ตัวชี้วัด) 4) มิติด้านข่าวสารและการสื่อสาร (2 ตัวชี้วัด) 5) มิติด้านความสมานฉันท์ทางสังคม การอยู่ร่วมกันกันในสังคม ความขัดแย้งและความรุนแรง (10 ตัวชี้วัด) และ 6) มิติด้านอำนาจหน้าที่และกิจกรรมทางการเมือง (8 ตัวชี้วัด) โดยดัชนีคำถามดังกล่าว ได้ถูกนำไปใช้สำหรับการเก็บข้อมูลในหลายประเทศทั่วโลก ต่อเนื่องมานับตั้งแต่ปี.ศ. 2004 จนถึง ในปัจจุบัน นอกจากนี้ในปี.ศ. 2006 สำนักงานสถิติแห่งชาติของสหราชอาณาจักร ได้ จัดทำดัชนีชี้วัดทูทางสังคมและเผยแพร่ในรายงานเรื่อง Social Capital Question Bank (2006) 27 ซึ่งวัดทูทางสังคมผ่าน 47 ตัวชี้วัด ใน 5 มิติประกอบด้วย 1) ด้านการมีส่วนร่วม , ความเชื่อมโยง ทางสังคม และความผูกพัน (11 ตัวชี้วัด) 2) ด้านการควบคุม และการบังเกิดผลอันเนื่องมาจาก ตนเอง (7 ตัวชี้วัด) 3) ด้านการรับรู้ถึงลักษณะ หรือโครงสร้างของชุมชน (12 ตัวชี้วัด) 4) ด้าน ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม, เครือข่ายทางสังคม , การช่วยเหลือทางสังคม (9 ตัวชี้วัด) และ 5) ด้านความ ไว้วางใจ, การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน, ความสมานฉันท์ทางสังคม (8 ตัวชี้วัด) ในขณะที่ประเทศไทย มีสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ (สศช.) เป็นหน่วยงานหลักในการจัดทำตัวชี้วัดทูทางสังคม โดยในปี.ศ. 2548 ได้มีการจัดทำ “รายงานโครงการกำหนดดัชนีทูทางสังคม” ซึ่งเป็นการจัดทำตัวชี้วัดโดยอิงกับบริบททาง สังคมและวัฒนธรรมของไทย โดยในงานศึกษานี้ จะยึดตัวชี้วัดของ สศช. เป็นตัวชี้วัดหลักใน การศึกษาทูทางสังคมในพื้นที่เป้าหมาย โดยจะมีการปรับเปลี่ยนในองค์ประกอบย่อยเพื่อให้ สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ โดยในเบื้องต้น สศช. ได้ให้นิยาม

ของทุนทางสังคมว่า “ทุนทางสังคม หมายถึง ลักษณะทางสังคม ที่ปัจเจกชน และองค์กรทางสังคมมี เครือข่าย (Network) มีความไว้วางใจ (Trust) และมีบรรทัดฐานในการปฏิบัติ (Norm) เพื่อส่งเสริม เกื้อหนุน และร่วมในการดำเนินงานซึ่งกันและกัน ซึ่งก่อให้เกิดความสามารถในการปรับปรุงสภาวะ ะ สังคม องค์กร และตนเองให้บรรลุเป้าประสงค์ที่ กำหนดร่วมกัน”

จากนิยามดังกล่าว สศช. ได้ทำการแบ่งตัวชี้วัดออกเป็น 6 องค์กรประกอบ โดย องค์กรประกอบที่ 1 3 และ 5 วัดในมิติของ เครือข่าย (Network) องค์กรประกอบที่ 2 วัดในมิติของ ความไว้วางใจ (Trust) องค์กรประกอบที่ 4 และ 6 วัดในมิติของ บรรทัดฐาน (Norm) โดยแต่ละ องค์กรประกอบมีประเด็นสำคัญ ที่ใช้ในการวัด ดังต่อไปนี้ 1) องค์กรประกอบของกลุ่มและเครือข่าย (Groups and Networks) วัดจาก การเข้าร่วมเป็นสมาชิก ของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์กลุ่มอาชีพ มีกองทุน หมู่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มอาสาสมัคร ฯลฯ 2) องค์กรประกอบด้านความไว้วางใจ และความเป็นอันหนึ่ง อันเดียวกัน (Trust and Solidarity) วัดระดับความไว้วางใจที่มีต่อบุคคล กลุ่มบุคคล หรือ กลุ่มต่างๆ ในชุมชน เช่น ความไว้วางใจต่อกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน พัฒนาการ เจ้าหน้าที่องค์กรภาคเอกชน ทหาร ตำรวจ ครูที่ อยู่ในพื้นที่ ฯลฯ 3) องค์กรประกอบด้านกิจกรรมร่วม และความร่วมมือ (Collective Action and Cooperation) วัดจากจำนวนครั้งของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนในรอบปีที่ผ่านมา และความคิดเห็นต่อการร่วมแรงร่วมใจกันแก้ไขปัญหาของคนในชุมชน 4) องค์กรประกอบด้าน ข่าวสารและการสื่อสาร (Information and Communication) วัดจากความถี่ในการรับข่าวสารจาก ช่องทางต่างๆ เช่น เสียงตามสายใน หมู่บ้าน/ชุมชน วิทยุ หนังสือพิมพ์ เป็นต้น 5) องค์กรประกอบด้าน การรวมกลุ่มทางสังคม และการผนวกเข้าร่วม (Social Cohesion and Inclusion) วัดจากความ แตกต่างของสมาชิกในชุมชน ในด้านต่างๆ เช่น ด้านฐานะทางการเงิน ด้านสถานะทางสังคม ด้านการศึกษา ด้านการถือครองที่ดิน เป็นต้น 6) องค์กรประกอบด้านการมีอำนาจ และกิจกรรมทางการเมือง (Empowerment and Political Action) วัดจากความสนใจกิจกรรมทางการเมือง เช่น ความคิดเห็นต่อการออกไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง สาเหตุที่ไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง นอกจากนี้ ทุนทางสังคมของ สศช. แล้ว ยังมีหน่วยงานรัฐอื่นๆ เช่น สำนักงานสถิติแห่งชาติได้จัดทำตัวชี้วัด ทุนทางสังคมไว้ในแผนแม่บทระบบสถิติประเทศไทย พ.ศ.2554 – 2558 โดยวัดระดับทุนทางสังคมจาก 3 ส่วน ได้แก่ 1) ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อ 2) ความสามัคคีปรองดอง ความเอื้ออาทร และ 3) การมีส่วนร่วมทางการเมือง การปกครอง ในขณะที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีภารกิจในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และส่งเสริมการสร้างเครือข่ายใน ชุมชนได้มีการพัฒนา “ดัชนีชี้วัดทุนทางสังคม เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต” ขึ้นในปีพ.ศ. 2549 โดย ดัชนีดังกล่าว แบ่งออกเป็น 8 ด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านประเภทของกลุ่มภายในชุมชน 2) ด้าน จำนวนกลุ่มที่สมาชิกในครัวเรือนเป็น สมาชิก 3) ด้านจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นสมาชิกกลุ่ม 4) ด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิกใน การตัดสินใจ 5) ด้านจำนวนกลุ่มที่ทำงานร่วมกันอยู่ภายในชุมชน

6) ด้านจำนวนกลุ่มที่ทำงานร่วมกัน อยู่ภายนอก 7) ด้านจำนวนแหล่งเงินทุน และ 8) ด้านประสิทธิผลของกลุ่มในแวดวงวิชาการ และสถาบันการศึกษาในประเทศไทยได้มีการศึกษาและ พัฒนาตัวชี้วัดทุนทางสังคมอย่างต่อเนื่อง คณะนักวิจัยจากสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ได้ กำหนดตัวชี้วัดทุนทางสังคม จากลักษณะ 3 ด้านประกอบด้วย 1) ด้านการรวมกลุ่มและเครือข่าย โดยวัดจากระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน การเป็นสมาชิกชมรม สมาคม และองค์กรต่างๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ความถี่ในการทำกิจกรรมร่วมกับสมาชิกในครอบครัว ญาติพี่น้อง และ เพื่อนบ้าน 2) ด้านการประกอบกิจกรรมทางศาสนา โดยวัดจากความถี่ในการประกอบกิจกรรม ทางศาสนารูปแบบต่างๆ เช่น การฟังเทศน์ การอ่านหนังสือธรรมะ การนั่งสมาธิ เป็นต้น และ 3) ด้านการติดตามข้อมูลข่าวสาร วัดจากความสนใจข่าวสารบ้านเมือง การใช้สิทธิเลือกตั้ง หรือ งานศึกษาของพรรษา ตรีศุกรวารานนท์ (2552) ที่วัดทุนทางสังคมจาก 9 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย 1) เครือข่ายทางสังคม 2) การปฏิสังสรรค์ทางสังคม 3) การเข้าร่วมและเข้าไปเกี่ยวข้องในกิจกรรมทางสังคม 4) การไว้วางใจ 5) การเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ต่างตอบแทน 6) ทรัพยากรที่ใช้ ร่วมกัน 7) กิจกรรมร่วม 8) การเกี่ยวข้องกับกระบวนการทางสังคม และ 9) ทุนมนุษย์

Pierre Bourdieu เป็นอีกหนึ่งในนักวิชาการที่มองว่า ทุนทางสังคมสามารถแปรเปลี่ยนเป็น ทุนทางเศรษฐกิจได้ และมีส่วนอย่างมากในการทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจดำเนินไป อย่างมีคุณภาพ โดยในงานศึกษาเรื่อง An Invitation to Reflexive Sociology โดย Bourdieu, Pierre, and Wacquant, Loic J. D. (1992) อธิบายว่า ทุนทางสังคมเป็นแหล่งรวมของความสัมพันธ์ ระหว่างสมาชิกกลุ่มและเครือข่ายทางสังคมต่างๆ และเป็น “Collective Phenomenon” ของ สมาชิกโดยสมาชิกจะร่วมกันสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ที่มีลักษณะยั่งยืน หรือ อาจเรียกว่าเป็นการสั่งสมทุนทางสังคม เพื่อท้ายที่สุดสมาชิกในกลุ่มจะได้แปลงทุนทางสังคมดังกล่าวให้เป็นทุนประเภท อื่นๆ เช่น ทุนทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามบูดีเยอร์มองว่าทุนทางสังคมต้องตั้งอยู่บนฐานของการตระหนักรู้ร่วมกันของสมาชิกในกลุ่ม (Cognition and Recognition) จึงจะสามารถธำรงคุณค่าของทุนดังกล่าวไว้ได้ (อักรนัย ขวัญอยู่, 2560)

ประเวศ วะสี (2541: 27-28) ได้กล่าวไว้ว่า ทุนทางสังคม คือ ความเป็นกลุ่มก้อนทางสังคม การมี การศึกษาดีการมีวัฒนธรรม การมีความซื่อสัตย์สุจริต การมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม การมี ประสิทธิภาพในการทำงาน การมีการเมืองและระบบราชการที่ดีเมื่อนำเอามารวมกันก็เรียกว่า เป็น การเกิดทุนทางสังคมซึ่งนำไปสู่การแก้ปัญหาต่างๆ ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2543: 286) ได้กล่าวว่า ทุนทางสังคม หมายถึง สถาบัน ทางสังคม และรูปแบบ ความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่ในแต่ละชุมชนจะทำหน้าที่จัดระเบียบความสัมพันธ์ ให้ความชอบธรรมแก่แบบแผนของการจัดสรร แลกเปลี่ยนทรัพยากร อันเป็นการสร้างความผสมกลมกลืนทางสังคม และลดความขัดแย้งในชุมชน

อีกนัยหนึ่ง ทูทางสังคมคือ วิธีการดำรงชีวิต วัฒนธรรม จารีต ประเพณีของชุมชน วิถีความสามารถ ในการจัดการองค์กรของประชาชน รวมทั้งปราชญ์ชาวบ้าน และ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน อมรา พงศาพิชญ์ (2543) ได้กล่าวไว้ว่า ทูทางสังคม คือความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบและ แนวตั้ง ระหว่างบุคคล สถาบัน /องค์กร ทั้งในรูปปัจเจกกลุ่มและรูปเครือข่าย รวมทั้งค่านิยม บรรทัดฐานที่สังคมยึดถือ ซึ่งมี ผลต่อวิถีชีวิตและวิธีการผลิตในระดับครอบครัว ชุมชน และประชาสังคม นิธิ เอียวศรีวงศ์(2541) ได้ระบุถึงความหมายของทูทางสังคมว่า คือคุณภาพของคนโดยทูทางสังคมของไทยที่สำคัญที่ไม่ อาจมองข้ามไปได้คือ สามารถปรับและสนับสนุนความสัมพันธ์ในครอบครัวเครือญาติให้มีบทบาทใน เศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ เปิดโอกาสให้การเรียนรู้จัดตั้ง (Organized) ในหมู่ผู้ปกครองที่อยู่ ในละแวกบ้าน เช่น โรงเรียน บ้าน มีการส่งเสริมอนามัยที่ดี โดยการดึงเอาความรู้พื้นบ้านเกี่ยวกับ สุขภาพอนามัยและการรักษาพยาบาลกลับมาทำงานได้อีกครั้ง

สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติหรือ สศช. ได้ กำหนดความหมายทูทาง สังคมว่า หมายถึง พลังที่มีอยู่ในสังคมซึ่งเกิดจากการรวมตัวของกลุ่มคน เพื่อที่จะอยู่และทำงาน ร่วมกันบนพื้นฐานของความไว้วางใจ เชื่อใจ สายใยความผูกพันและวัฒนธรรมที่ดีงามของสังคมไทย โดย ประกอบด้วยทูที่สำคัญ 3 ทูได้แก่ 1) ทูมนุษย์คือ ทูทั่วไปและผู้นำทางสังคม เช่น ปราชญ์ ชาวบ้าน อาสาสมัคร ฯลฯ มีความไว้วางใจ เชื่อใจ มีน้ำใจและเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ มีความเชื่อใน ระบบคุณค่า และหลักศีลธรรมที่ดีเช่น มีคุณธรรม วินัย ความซื่อสัตย์ จิตสำนึกสาธารณะ ฯลฯ ที่จะทำ ประโยชน์ต่อสังคม 2) ทูที่เป็นสถาบัน ประกอบด้วยสถาบันหลักของชาติ ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันที่สำคัญในสังคม เช่น สถาบันการศึกษา สถาบัน การเมือง ฯลฯ องค์กรที่จัดตั้งขึ้นมา เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน 3) ทูทางภูมิปัญญา และวัฒนธรรม ได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ผสมผสานกันบนพื้นฐานของการไว้วางใจ เชื่อใจและระบบความสัมพันธ์จึงก่อให้เกิดทูทางสังคมที่เกิดจากการสั่งสม ปรับเปลี่ยน การพัฒนาและ การสร้างสรรค์กิจกรรมขึ้นใหม่ตลอด จากการนิยามของนักวิชาการที่ได้รวบรวมมาข้างต้น พอสรุปได้ ว่า ทูทางสังคม หมายถึง สิ่งดีๆ ที่มีอยู่ในตัวคน ในกลุ่ม ในชุมชน และสังคม ที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่ ร่วมกันแบบเป็นเพื่อนพ้องประดุจครอบครัวหรือเครือญาติพี่น้องอันนำไปสู่การรักในท้องถิ่น รวมทั้งร้อยรัดให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนกับธรรมชาติ (สุวรรณี คามัน และคณะ (2547)

รูปแบบและองค์ประกอบของทูทางสังคม สำหรับรูปแบบทูทางสังคมในประเทศไทย เอนก นาคะบุตร (2545: 16-19) ได้แบ่งทูทางสังคมออกเป็น 5รูปแบบ ได้แก่ ทูทางสังคมรูปแบบ แรกคือ จิตวิญญาณ ระบบคุณค่า สำนึกท้องถิ่น ความภาคภูมิใจที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด รวมเรียกว่า Spirit Capital สิ่งนี้ในสังคมไทยมีมาตลอดในความรู้สึกของคนที่รักบ้านรักเมือง เสียสละ และการ ดูแลสืบต่อ ซึ่งจิตวิญญาณและระบบคุณค่า เหล่านี้เป็นสิ่งที่สังคมไทยมีปรากฏอยู่อย่างชัดเจนทั้งที่เป็น

เรื่องคุณค่า พิธีกรรม ความภาคภูมิใจที่อยู่จิตใจของผู้คนในแต่ละสังคม ทูทางสังคมรูปแบบที่สอง คือ ทูทางภูมิปัญญา ได้แก่ ความรู้ภูมิปัญญาและวิถีชุมชนที่แสดงออกทางปัจจัยสี่ อาหาร เสื้อผ้า ยา รักษาโรค ที่อยู่อาศัย รวมไปถึงเครื่องใช้ ของใช้ เครื่องไม้เครื่องมือต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกำเนินชีวิตสะท้อนให้เห็นความพอดีความ พอเพียงการอยู่ร่วมกันของผู้คน อยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยไม่เอาเปรียบกัน ทูทางสังคมรูปแบบที่สาม คือ ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรบุคคล เป็นทุนที่มีอยู่ในตัวมนุษย์เช่น ความรักเพื่อน ความรักศักดิ์ศรี ความเป็นคนไทย หรือแม้กระทั่งผู้นำทางความคิด ผู้นำทางการเกษตร ผู้นำสตรีเยาวชน เหล่านี้ล้วนเป็นสินทรัพย์ที่ไม่มีวันหมดสิ้น ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความสามารถในระดับหนึ่งและมีความพร้อมที่จะปรับตัวเข้าสู่ความร่วมมือระหว่างองค์กร เครือข่ายกับเครือข่าย เช่น มีอาสาสมัครเข้ามาทำงาน ช่วยเหลือ แบ่งปัน ขยายเครือข่ายขยายบทเรียนยิ่งกว่านั้น ยังมีทรัพยากรบุคคลที่อยู่ในภาคประชาสังคม ซึ่งหมายถึง ชนชั้นกลางที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่อยู่ในภาคราชการ ภาคธุรกิจ ภาคองค์การพัฒนาเอกชน ภาคสื่อมวลชน คนเหล่านี้เป็นจึงมีความสำคัญในฐานะผู้เชื่อมวัฒนธรรมเมืองและท้องถิ่นเข้าด้วยกัน ทูทางสังคมรูปแบบที่สี่ คือ ทุนทรัพยากรธรรมชาติซึ่งได้แก่ ความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่มากมายเพียงแต่เรามองข้าม หรือมองด้วยสายตาของเศรษฐกิจสังคมนิยมใหม่ ทำให้หญ้าเป็นเป็นวัชพืชไปหมดทั้งๆ ที่หญ้าต่างๆล้วนแต่เป็นยาอายุวัฒนะ ขับปัสสาวะ ลดความอ้วน รักษาผิว อย่างหญ้าแห้วหนู หญ้าคา หญ้าแพรง หญ้าหนวดแมว และ สมุนไพรอีกนับร้อยที่อยู่หลังบ้าน รอบบ้าน ในสวน ในป่า และพืชพรรณสิ่งมีชีวิตต่างๆ แร่ธาตุและผลผลิตของธรรมชาติดิน น้ำ ป่าเขา ล้วนเป็นทุนที่สำคัญ หากชุมชนค้นพบคุณค่าของสิ่งเหล่านี้ มูลค่าก็ตามมาและไม่รู้จักหมดเพราะใช้เป็น จัดการเป็น ทุนในรูปแบบสุดท้าย ในทุกสังคมชนบทจะมีการจัดการกองทุนสาธารณะของชุมชนที่เรียกว่า Social Fund หรือ ทุนโภคทรัพย์ คือทุนที่ชุมชนได้ร่วมกัน สร้างร่วมกันผลิตสะสมมาจากบรรพบุรุษ เรือกสวนไร่นาสั่งปลูกสร้างเงินที่สะสมกิจกรรม โครงการต่างๆ ที่ทำร่วมกันล้วนเป็นทุนของชุมชนอยู่ตลอดมาไม่ว่าจะเป็น กองทุนฌาปนกิจ ธนาคารข้าว กลุ่มออมทรัพย์ธนาคารกระป๋อง เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ(2549) ได้สรุป ความหมายและองค์ประกอบของทุนทางสังคมให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย ดังนี้ “ทุนทางสังคมเกิดจากการรวมตัวร่วมคิดร่วมทำบนฐานของความไว้วางใจ เชื่อใจ สายใย ผูกพัน และวัฒนธรรมที่ดีงามของสังคมไทยผ่านระบบความสัมพันธ์ที่มีการสะสมในลักษณะเครือข่ายขององค์ประกอบหลักได้แก่ คน สถาบัน วัฒนธรรม และองค์ความรู้ซึ่งจะเกิดเป็นพลังในชุมชนและสังคม” ซึ่งตรงกับสำนักงานสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ(2549) ที่ได้ให้องค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมไว้ 4 องค์ประกอบที่มี บทบาทและลักษณะการยึดโยงให้เกิดเป็นทุนทางสังคม ดังนี้ 1) คนมีบทบาทหลักในการพัฒนาประเทศที่ต้องได้รับการพัฒนาในทุกมิติทั้งด้านสุขภาพที่มุ่งให้คนมีร่างกายแข็งแรงสามารถดูแลตนเองได้ ด้านจิตใจให้เป็นคนที่มีจิตใจดีมี น้ำใจเอื้ออาทร เคารพกฎเกณฑ์ของสังคม

มีวินัย ซื่อสัตย์มีความเสียสละ มีจิตสำนึกสาธารณะ มีความรักชาติ ฯลฯ และด้านสติปัญญาเพื่อให้มีศักยภาพและความพร้อมที่จะปรับตัวให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงมีความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพที่สนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ เมื่อมารวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ ในกิจกรรมต่างๆ ความรู้ที่ตนเองมีอยู่มาแลกเปลี่ยนก็จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตและก่อให้เกิดประโยชน์ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น 2) สถาบันมีบทบาทในการสนับสนุนและผลักดันให้เกิดพลังร่วมของคนในชุมชนและสังคม ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยมีสถาบันหลัก เช่น สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานในสังคมที่หล่อหลอมคนตั้งแต่แรกเกิดเป็นแหล่งบ่มเพาะปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ค่านิยมที่ดีงาม รวมทั้งจิตสำนึกรับผิดชอบชั่วดีรู้จักทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม สถาบันศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคมกลมเกลียวจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณงามความดี สถาบันศาสนาที่เข้มแข็งจะสร้างศรัทธาให้แก่คนในสังคมและเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข สถาบันการเมืองการปกครอง ทำหน้าที่กำกับดูแลให้สังคมอยู่ในระเบียบแบบแผนและให้คนในสังคมปฏิบัติตามกฎระเบียบที่กำหนดร่วมกัน สถาบันการศึกษาเป็นแหล่งสร้างความรู้ทางวิชาการ ควบคู่กับคุณธรรมจริยธรรมให้แก่คนในสังคมโดยเฉพาะเด็กและเยาวชน สถาบันภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งมีความพร้อมทางด้านการบริหารจัดการบุคลากร ทรัพยากรและเครือข่าย เมื่อประกอบกับการใช้หลักบรรษัทภิบาลในการดำเนินธุรกิจหรือมีการดำเนินธุรกิจที่มีกิจกรรมที่สร้างสรรค์สังคมแล้วก็จะเงินทุนทางสังคมในการพัฒนาประเทศได้อย่างมหาศาล สถาบันสื่อเป็นสถาบันที่สามารถเข้าถึงและมีอิทธิพลสูงต่อพฤติกรรม ค่านิยมของคนในสังคมในวงกว้าง 3) วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมายาวนานและเป็นที่ยอมรับในสังคมนั้น ๆ ซึ่งมีความหลากหลายในแต่ละพื้นที่เป็นในรูปของความเชื่อความศรัทธา จารีตประเพณีที่ดีงาม นอกจากนี้ยังมีวัฒนธรรมที่เป็นในรูปของแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ฯลฯ วัฒนธรรมเป็นตัวยึดโยงคนในสังคมให้ตระหนักถึงรากเหง้าของตนเอง เกิดความหวงแหนภูมิใจที่จะรักษาอนุรักษ์และพัฒนาต่อยอดเพื่อ ประโยชน์ต่อตนเองครอบครัว ชุมชน และประเทศ 4) องค์ความรู้ประกอบด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเป็นฐานคิดและหลักเกณฑ์การกำหนดคุณค่าและจริยธรรมที่มีการสั่งสมสืบทอดกันมายาวนานจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง จากอดีตถึงปัจจุบันทำให้เกิดความหลากหลายของความรู้ที่นำมาใช้ประโยชน์ได้และสร้างสมดุลในการอยู่ร่วมกันของคนและธรรมชาติได้อย่างเกื้อกูลกัน ความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ที่นำมาใช้ในทางปฏิบัติได้มีความหลากหลายปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อตอบสนองเป้าหมายหรือความต้องการของชุมชนได้เช่น ความต้องการของตลาด และการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาปรับใช้อย่างเหมาะสม เป็นต้น

วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์ (2548) ได้แบ่งองค์ประกอบของทุนทางสังคมโดยการมองในเชิงโครงสร้างและหน้าที่ซึ่งแบ่งเป็น 2 ระดับคือ ระดับมหภาคได้แก่ แนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับกฎหมาย รูปแบบการปกครอง ระดับการปกครอง ระบบความเชื่อและความเชื่อที่สอดคล้องกับกฎหมาย ระดับการมีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดนโยบายและระดับการกระจายอำนาจ และระดับจุลภาคได้แก่ สารหรือวิถีคิด ความเข้าใจและการเรียนรู้ ค่านิยม (ความไว้วางใจ ความสามัคคีและการต่างตอบแทน) บรรทัดฐานทางสังคม พฤติกรรม ทักษะคิดและความเชื่อและการมองในเชิงบูรณาการหรือผลลัพธ์ที่มองว่า ทุนทางสังคมประกอบด้วยหลักธรรมทางศาสนา สำนึกในท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรบุคคลและเครือข่ายบุคคล ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิตทางวัฒนธรรม เอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของชุมชนและความเอื้ออาทร

กระบวนการทุนทางสังคม

วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์ (2548) กล่าวไว้ว่า กระบวนการทุนทางสังคม ประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ 1) ส่วนที่เป็นระบบคิด จะเป็นส่วนที่มีความเป็นนามธรรมสูง ระบบคิดดังกล่าวจะมีทั้ง ส่วนที่มีมาตั้งแต่เดิม ได้แก่ ความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ปัจเจกชน กลุ่ม องค์กร สถาบัน หรือชุมชนได้สืบทอดมาจากบรรพชนในอดีต นอกจากนี้ ระบบคิดอีกส่วนหนึ่งอาจมาจากสิ่งที่ได้เรียนรู้ในปัจจุบัน ซึ่งรวมทั้ง ความเชื่อศรัทธาค่านิยม หรือธรรมเนียมปฏิบัติแบบใหม่ สำหรับสาระหลักที่เป็นอยู่ในระดับดังกล่าว ได้แก่ ระบบคิดที่เกิดจากค่านิยมที่มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการต่างตอบแทนกัน มีความไว้วางใจระหว่างกันและมีความสามัคคีกัน เป็นต้น การรับรู้การเรียนรู้ของชุมชน (Cognitive) 2) ส่วนที่เป็นวิธีการปฏิบัติจะเป็นส่วนที่มีความสัมพันธ์กับส่วนที่เป็นระบบคิด นั้นหมายความว่า เมื่อปัจเจกกลุ่ม องค์กร สถาบัน หรือชุมชนมีระบบคิดเกี่ยวกับค่านิยมในการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ระบบคิดดังกล่าวจะส่งผลให้สมาชิกมีการปฏิบัติต่อกันด้วยความเอื้ออาทรและมีความร่วมมือกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน 3) ส่วนที่เป็นผลลัพธ์จะเป็นส่วนที่เกิดจากผลของการที่สมาชิกมีระบบคิดและวิธีการปฏิบัติอย่างไร ซึ่งผลลัพธ์ดังกล่าวอาจอยู่ในรูปของทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม หรือเป็นทุนในรูปแบบต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสังคมส่วนรวม เช่น ทุนที่เป็นตัวเงิน (ทุนในรูปของกองทุนชุมชน) ทุนมนุษย์ (แรงงานที่มีการลงแขกเอาแรงช่วยเหลือกัน) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ(มีป่าไม้ที่เป็นป่าของชุมชน) ทุนภูมิปัญญา (ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชน) โดยทรัพยากรหรือทุนต่างๆเหล่านี้เป็นของชุมชนหรือเป็นของสาธารณะที่สมาชิกในชุมชนสามารถเข้าถึงและมาใช้ประโยชน์ได้ นอกจากนี้ยังมีอีกแนวคิดหนึ่งที่สามารถนำมาใช้วิเคราะห์เรื่องทุนทางสังคมคือแนวคิด เรื่องทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับทุนทางสังคมอย่างแยกกันแทบจะไม่ออก คนบางกลุ่ม เช่น กลุ่มเศรษฐศาสตร์สถาบันนับรวมเอาทุนวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของทุนทางสังคม

รังสรรค์ ณะพรพันธุ์ (2546) ได้กล่าวถึง “ทุนวัฒนธรรม” ในมุมมองของนักเศรษฐศาสตร์ไว้ ดังนี้ ในช่วงแห่งการเปลี่ยนผ่านนี้ระบบทุนนิยมโลกจะพัฒนาไปสู่ระบบทุนนิยมวัฒนธรรม (Cultural Capitalism) โดยที่ทุนวัฒนธรรมกลายเป็นทุนหลักของสังคมเศรษฐกิจโลก เพราะวัฒนธรรมเป็นเรื่องของวิถีการดำเนินชีวิตตามปกติของมนุษย์ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตมีทั้งสินค้า (Good) และบริการ (Service) ทุนวัฒนธรรม จึงมีขาหยั่งทั้งในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการ วัฒนธรรมในแต่ละสังคมต่างก็มีรูปแบบของทุนที่แตกต่างกันไป โดยแต่ละสังคมจะมุ่งเน้นการใช้วัฒนธรรมสู่การเป็นตลาดทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป รังสรรค์ได้ให้แนวคิดในมุมมองเชิงนักเศรษฐศาสตร์ซึ่งมองวัฒนธรรมในปัจจุบันว่า เป็นทุนที่จะก่อให้เกิดเงินเป็นสิ่งที่ตีค่าและมีราคาในเชิงเศรษฐกิจ โดยเฉพาะสินค้าทางวัฒนธรรมที่จะขายเป็นสินค้าได้ สิ่งที่เอื้อให้ เกิดการไหลบ่าทางวัฒนธรรมก็คือ เทคโนโลยีสื่อสารสนเทศที่ทำให้วัฒนธรรมบางวัฒนธรรมเข้าไปมีอิทธิพลเหนือวัฒนธรรมอื่น เช่น การที่ภาษาอังกฤษเข้าไปแทรกอยู่ในภาษาถิ่นของบางประเทศ การนำเอาวัฒนธรรมญี่ปุ่นที่กำลังเป็นที่นิยมเป็นจุดขายในสังคมไทย เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีมุมมองต่อการขายสินค้าทางวัฒนธรรมว่า มีฐานของความน่าเชื่อถือเดิมและคุณภาพของบริษัทผู้ขายสินค้าอยู่ด้วย ทำให้วัฒนธรรมการบริโภคสินค้าบางอย่างยังคงมีอยู่เช่นเดิม

ชัยอนันต์ สมุทวนิช (2540) ซึ่งเป็นนักรัฐศาสตร์ถือว่า วัฒนธรรมคือ ทุนโดยมองต่างจากแนวเศรษฐศาสตร์โดยได้มองในแนววัฒนธรรมนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทย ซึ่งมีวัฒนธรรมเป็นจุดเด่น การมีวัฒนธรรมที่สั่งสมมานานนี้ถือว่าเป็นทุนที่สำคัญ ซึ่งจะมิบทบาทหลักในการสร้างชาติ ทั้งนี้วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่อยู่ในสังคมมนุษย์คือแบบแผน ในการดำรงชีวิต การที่แต่ละสังคมมีวัฒนธรรมแตกต่างกันก็ย่อมแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างกันที่แตกต่างกันด้วย เพราะเหตุนี้นักคิดหลายคนจึงให้ความสำคัญกับเรื่องทุนวัฒนธรรมเทียบเท่ากับทุนทางสังคม เสรี พงศ์พิศ (2547) ได้ให้นิยามศัพท์คำว่า ทุนทางวัฒนธรรม หมายถึง คุณค่าค่านิยมของสังคมที่แสดงออกทางจารีตประเพณี วิถีชุมชนที่มีรากฐานจากความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Jary & Jary, 1991 อ้างถึงใน อมรา พงศาพิชญ์, 2543) จากการให้นิยามและความเป็นมาของทุนทางวัฒนธรรม พอจะสรุปได้ว่า ทุนทาง วัฒนธรรมหมายถึง แบบแผนหรือวิถีอันดีงามของสังคมที่แสดงออกทางจารีตประเพณี อันมีรากฐานจากความรู้ที่สั่งสมมาแต่ดั้งเดิม หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นความรู้ของคน ในสังคม และเกี่ยวเนื่องกับทุนทางสังคมอย่างแยกกันแทบไม่ออก (นพรัตน์ สัจจะวิสัย, 2558)

1.5 สมมุติฐานในการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ได้ตั้งสมมุติฐานในการศึกษาดังนี้ การแพทย์พื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความสำคัญต่อการดูแลสุขภาพของประชาชนซึ่งความเกี่ยวข้องกับระบบสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรม สุขภาพและความเจ็บป่วยของประชาชน ระบบการแพทย์พื้นบ้านเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อนในทุกสังคมจะมีระบบการรักษาสุขภาพและการแพทย์มากกว่าหนึ่งระบบ ดังนั้นการทำความเข้าใจของหลากหลายของการแพทย์จึงเป็นส่วนที่ทำให้เกิดความเข้าใจในการดำรงอยู่ร่วมกันของระบบการแพทย์ในชุมชนในลักษณะของพหุลักษณะทางการแพทย์ ที่จะส่งผลให้ประสิทธิภาพของการดูแลสุขภาพของประชาชนดีขึ้น

1.6 วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบ่งระยะการศึกษาเป็น 2 ระยะ

ช่วงแรกเป็นการวิจัยพื้นฐาน Basic Research อาศัยมุมมองด้านวัฒนธรรมสุขภาพและแนวคิดด้านนิเวศวิทยาชาติพันธุ์ โดยเน้นการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม participant observation และเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อทำความเข้าใจและอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการแพทย์ชาติพันธุ์ Ethnomedicine โดยมีแนวทางในการดำเนินงานดังนี้

1. การเก็บข้อมูลภาคสนาม อันประกอบด้วยลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เช่น ที่ตั้งชุมชน สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์
2. ค้นคว้าเอกสารเกี่ยวกับบริบทพื้นฐานของชุมชน ความเป็นมาของชุมชนและพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐาน
3. เก็บข้อมูลภาคสนามเรื่องลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม เพื่อที่จะเข้าใจถึงโครงสร้างทางสังคม ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรมที่สัมพันธ์กับการแพทย์พื้นบ้าน
4. ข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้เรื่องการใช้สมุนไพรในวิถีชีวิตที่เชื่อมโยงทั้งในด้านสังคม วัฒนธรรม จารีตประเพณี

ช่วงที่ 2 เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม Participatory Research เพื่อพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการแพทย์พื้นบ้าน โดยใช้การจัดเวทีชุมชนระหว่างนักวิจัย แพทย์พื้นบ้าน และผู้นำท้องถิ่นทั้งที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และหาแนวทางร่วมกันในการอนุรักษ์ฟื้นฟูการแพทย์พื้นบ้าน และนำข้อมูลที่ได้จากการจัดเวทีมาวิเคราะห์เพื่อกำหนดแนวทางในการสืบทอดภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านในชุมชนและ

เครือข่ายที่มีความสนใจ นอกจากนี้ยังใช้เทคนิคการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) กับผู้ที่เกี่ยวข้องได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน หมอพื้นบ้าน และผู้รับการรักษาเยียวยาด้วยยาพื้นบ้านในเรื่ององค์ความรู้ด้านยารักษาโรค ประเภทตำราหรือตำรับยา รูปแบบและขั้นตอน ลักษณะการใช้ตลอดจนข้อห้าม และสรรพคุณของยาหรือวิธีการรักษาเยียวยา

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. การพัฒนาและรวบรวมองค์ความรู้ด้านการแพทย์พื้นบ้านในการดูแลสุขภาพและการรักษาความเจ็บป่วยของกลุ่มชาติพันธุ์
2. ชุมชนเกิดความตระหนักในการเรียนรู้ อนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการแพทย์พื้นบ้าน
3. ชุมชนรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องการแพทย์พื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์

